

UNELE CONCLUZII ISTORICE PE BAZA CERAMICII DIN SECOLELE VI—XII

Perioada cuprinsă între căderea imperiului roman și formarea voievodatelor românești este foarte puțin cunoscută pînă în prezent.

Studierea temeinică a acestei perioade ne-ar putea duce la rezolvarea a două probleme importante: apariția și dezvoltarea relațiilor feudale pe teritoriul țării noastre și aceea a etnogeneziei poporului român, care pînă în momentul de față este neclară. Pentru lămurirea acestor probleme de foarte mare importanță, un loc de frunte îl ocupă și cercetările arheologice, împreună cu cele etnografice, antropologice, lingvistice etc., ale căror rezultate vor întregi datele izvoarelor scrise, uneori confuze sau inexistente pentru anumite perioade.

Dintre materialele arheologice de care dispunem, provenite atît din săpăturile vechi, cît și din săpăturile mai noi, un loc important îl ocupă ceramica. Studierea acesteia poate lămuri în parte unele din problemele enunțate. În lucrarea de față vom prezenta cîteva grupe ceramice, pe baza cărora se pot trage unele concluzii cu privire la apartenența lor etnică.

Descoperirile ce se pot data între secolele VI—IX, făcute în regiunea de la sud de Carpați, sînt puține. În afară de cîteva descoperiri răzlete, pe baza cărora nu se pot trage concluzii mai ample, merită a fi amintite trei complexe mai importante: cimitirul de la Sărata-Monteoru, cele două morminte de la Balta Verde și cimitirul de la Satul Nou.

Cimitirul de la Sărata-Monteoru conține morminte de incinerare în care au fost depuse în groapă numai rămășițele defunctului, morminte în care rămășițele defunctului au fost depuse în groapă împreună cu fragmente ceramice, apoi morminte care conțin urne funerare (una sau mai multe într-un mormînt) și, în sfîrșit, morminte în care rămășițele defunctului au fost depuse și în urnă și în groapă¹.

¹ Informații luate la comunicarea prof. I. Nestor, ținută la sesiunea științifică a Universității „C. I. Parhon” din martie 1956.

Pe baza obiectelor de metal (fibule „digitate” cu cinci butoni, catarama etc.), prof. I. Nestor² a datat acest cimitir în sec. VII. Nu ar fi exclus însă ca o parte din morminte să se plaseze mai devreme, probabil în a doua jumătate a secolului VI. Avînd în vedere ritul de înmormîntare — incinerarea — descoperitorul l-a atribuit slavilor³.

Cimitirul de la Sărata-Monteoru are analogii apropiate cu o serie de cimitire din valea râului Pripet (U.R.S.S.)⁴ și la Stare Mesto (Moravia), unde de asemenea se cunosc cîteva morminte de incinerare din secolul VI, în care rămășițele defunctului incinerat sînt depuse atît în groapa simplă, cît și în urne funerare⁵.

Din rapoartele preliminare prezentate pînă acum reiese că ceramica acestui cimitir este mai ales modelată cu mîna și numai puține vase lucrate la roată primitivă. Ceramica lucrată cu mîna este de obicei neornamentată. Din ceramica lucrată la roată cunoaștem pînă acum un singur exemplar ornamentat pe umeri cu trei linii orizontale, între care este incizată cîte o linie în val⁶.

Vasele descoperite din acest cimitir, atît în ceea ce privește tehnica de lucru, cît și după formă, sînt în strînsă legătură cu urnele de tip Praga, documentate peste tot pe teritoriul R. Cehoslovacia, R.P. Polone, precum și cu urnele de tip Jitomir (la fel cu cele de tip Praga), descoperite pe valea râului Pripet și pe cursul superior și mijlociu al Niprului în U.R.S.S.⁷ Astfel, după ceramică, cimitirul de la Sărata-Monteoru se încadrează în aria culturii slave timpurii, răspîdită pe un spațiu întins de la Nipru și pînă în Boemia și care, o dată cu migrația slavilor spre sud, au pătruns pe teritoriul țării noastre și în Peninsula Balcanică.

Vase asemănătoare cu urnele de tip Praga (Jitomir) au fost găsite în cîteva așezări ce se întindeau pe actualul teritoriu și în împrejurimile orașului București⁸, la Suceava⁹, și la Tîrgul Se-

² I. Nestor și col., *Șantierul Sărata-Monteoru*, SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 85, cf. și fig. 15, p. 83; I. Nestor și Eug. Zaharia, *Șantierul arheologic Sărata-Monteoru*, SCIV, VI, 3—4, 1955, fig. 11/2—3, p. 510—511.

³ I. Nestor și col., SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 86.

⁴ Informații primite de la Iurie V. Kuharenko.

⁵ V. Hruby, *Staré Město velkomoravské pohřebišť „na valah“*, Praga, 1955, rezumat rusesc, p. 329.

⁶ Pentru date mai amănunțite în legătură cu ceramica vezi, rapoartele preliminare, SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 83—86 și SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 510—511.

⁷ J. Borkovský, *Staroslovanská keramika ve střední Evropě*, Praga, 1940; J. Paulik, *Staroslovanská Morava*, Praga, 1948; J. Paulik, *Jižní Morava-země dávných slovana*, Brno, 1950; J. Kostrzewski, *Wielkopolska w pradziejach*, Varșovia, 1955, fig. 798—803; I. V. Kuharenko, *Slavianskie drevnosti V—IX vv. na teritorii Pripiatskogo Polessia*, KS, 57, 1955, p. 33—39, fig. 10, p. 35. După părerea noastră, vase de tip Praga-Jitomir există și la răsărit de Nipru în nivelele inferioare ale unor așezări de tip Romen-Borșevo, cf. I. I. Liapușkin, SA, XVI, 1952, p. 33, fig. 17, b—e.

⁸ Materiale provenite din săpăturile executate pe teritoriul Bucureștiului, pe care le-am putut vedea prin bunăvoința tov. D. V. Rosetti și Seb. Morintz. Împreună cu oalele de tip Praga s-au găsit și tigăi de lut.

⁹ *Șantierul arheologic Suceava-Cetatea-Neamțului*, SCIV, V, 1—2, 1954, fig. 33, p. 299. Locuința „La Șipot”, după materialul ceramic descoperit într-însa, poate fi datată în sec. VI—VII. Datarea în sec. VIII a acestei locuințe este prea tîrzie. De asemenea este greșită analogia făcută în ceea ce privește datarea acestei ceramici cu aceea publicată în lucrarea lui I. I.

cuiesc¹⁰. Toate aceste vase, împreună cu urnele de la Sărata-Monteoru, precum și descoperirile similare de la Drencet și Djejovi Loza de lângă Popina (reg. Silistra)¹¹ și cele din apropierea orașului Vidin¹² din R.P. Bulgaria, dovedesc că triburile slave au *migrat spre sud cu ceramica lor proprie*. În consecință, părerea formulată în trecut că slavii au pătruns în Peninsula Balcanică fără ceramică proprie, nu mai poate fi susținută.

În fiecare din cele două morminte de la Balta Verde au fost găsite trei categorii ceramice: una lucrată cu mîna, alta la roata înceată și a treia la roata cu învîrtiri mai rezezi. Ceramica lucrată cu mîna este neornamentată, cea lucrată la roata înceată este decorată numai pe umeri cu linii orizontale și în val incizate slab. Aceste două categorii ceramice se aseamănă cu aceea descoperită în cimitirul de la Sărata-Monteoru. Ceramica lucrată cu învîrtiri mai rezezi are ca ornament pe corp linii orizontale și în jurul gîtului o linie în val, asemănîndu-se cu unele urne din cimitirul de la Satu Nou. Ținînd seama de obiectele de metal și de ceramică, mormintele de la Balta Verde se plasează în a doua jumătate a secolului VII¹³.

Pe baza ritului funerar (incinerația), mormintele de la Balta Verde au fost atribuite slavilor¹⁴.

O altă descoperire importantă o constituie cimitirul de incinerație de la Satu Nou¹⁵. Mormintele descoperite conțineau numai urne lucrate la roată și ornamentate cu linii orizontale dese sau distanțate, simple sau asociate cu benzi sau linii în val în jurul gîtului. O singură urnă este ornamentată deosebit, avînd trase cu pieptenele pe gît și pe umăr două șiruri formate din grupuri de linii verticale. Aceste șiruri sînt separate printr-o bandă de linii orizontale. Pe partea inferioară a vasului se continuă decorul cu linii orizontale¹⁶.

Intrucît nu au fost găsite obiecte cu ajutorul cărora să se poată data cimitirul, iar lucrările în care s-a publicat ceramică asemănătoare cu cea de la Satu Nou încă nu apăruseră, B. Mitrea nu a avut posibilitatea de a data precis cimitirul. În prezent, pe baza urnei ornamentate cu linii verticale și orizontale, slab incizate, care are analogii foarte apropiate

Liapușkin din, SA, XVI, 1952, p. 7—41. În această lucrare, I. I. Liapușkin se referă la altă grupă ceramică specifică așezărilor de tip Romen-Borșevo, pe care o datează în sec. VIII—X.

¹⁰ K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, SCIV, II, 2, 1951, pl. VIII/2.

¹¹ M. I. Artamonov, *K voprosu ob arheologiceskih pamiatnikay slavian i prabolgar*, introducere la cartea lui J. Vîjarova, *Slaviano-bălgarskoto selișce kraj selo Popinka Silistrensko*, Sofia, 1955, p. 6. La Djejovi Loza probabil există și resturi mai tirzii de tipul celor descoperite în seliștea Hılincea I—Luca Raikovețkaia.

¹² Kr. Mijatev, *L'étude de la céramique slave en Bulgarie*, „Slavia Antiqua”, II, 2, 1949—1950, p. 436.

¹³ D. și I. Berciu, *Antichități medievale în Oltenia*, BCMI, XXX, 1937, p. 77—83; D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 235—238; D. Berciu și Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu* (1949—1950), „Materiale”, II, p. 403—405.

¹⁴ D. și I. Berciu, *op. cit.*, p. 82, col. 1.

¹⁵ B. M(itrea), *Cimitirul de incinerație din comuna Satu-Nou*, „Studii”, I, 2, 1949, p. 146—151.

¹⁶ Urnele descoperite în anul 1948 în cimitirul de la Satu Nou le-am putut studia prin bunăvoința tov. B. Mitrea; cf. și „Studii”, I, 2, 1949, p. 149.

în cimitirul de la Devinská Nová Ves (Slovacia), datate în sec. VIII, presupunem că și cimitirul de la Satu Nou datează din aceeași vreme, fără să putem preciza limita lui inferioară și superioară în timp¹⁷.

Urna de mai sus este de origine sigur apuseană, iar ceramica lucrată la roată cu învîrtituri mai rezezi (de la Satu Nou și de la Balta Verde) o socotim adusă tot din vest, deoarece asemenea ceramică nu este cunoscută în răsărit în sec. VII—VIII și nu poate fi legată, după părerea noastră, nici de fondul local. Aceste observații ne fac să ne gândim că după marea migrație a slavilor din sec. VI și începutul sec. VII, anumite triburi slave, venite din apus, au continuat să pătrundă în Peninsula Balcanică și pe valea Dunării și după această dată în tot decursul sec. VII și în sec. VIII. Despre aceste pătrunderi nu pomenesc izvoarele scrise, dar le putem constata pe baza materialului arheologic.

Luînd în considerare ceramica din cele trei cimitire (de la Sărata-Monteoru, Balta Verde și Satu Nou), precum și din așezările, amintite, putem urmări evoluția ceramicii slave de la sud de Carpați, începînd din a doua jumătate a secolului VI pînă în secolul IX. După părerea noastră, evoluția acestei ceramică este următoarea: cele mai vechi vase slave cunoscute pînă acum pe teritoriul țării noastre sînt urnele (oalele) de tip Praga, lucrate cu mina, piriforme, neornamentate, cu buza scundă, cilindrică sau puțin răsfrîntă în afară. Ele sînt documentate la Sărata-Monteoru, Balta Verde, București, Tîrgu Secuiesc și Suceava. În secolul VII, alături de ceramica modelată cu mina, apare și cea lucrată la roata primitivă, care păstrează forma vaselor de tip Praga. Ceramica de acest tip este decorată de obicei pe umeri cu linii orizontale și în val (reprezentată la Sărata-Monteoru și Balta Verde). De la această grupă se trece la ceramica de factură mai bună, făcută pe o roată de mină mai avansată. Ceramica lucrată astfel păstrează numai forma corpului vaselor de tip Praga, buzele au profilul mai complicat și sînt mai puternic răsfrînte în afară. Corpul vaselor este ornamentat de obicei în întregime cu linii orizontale simple, dese sau izolate, uneori asociate cu una sau mai multe linii sau benzi de linii în val în jurul gîtului. Uneori apare și decorul compus din benzi de linii verticale incizate din loc în loc pe umerii vaselor, în asociere cu linii orizontale trasate pe partea lor inferioară. Această ceramică specifică mai ales pentru sec. VIII și începutul sec. IX, este foarte apropiată de grupa ceramicii slave de la sfîrșitul sec. IX și din sec. X, de care se deosebește numai printr-o tehnică de lucru inferioară și prin tehnica de execuție a decorului.

O problemă importantă pentru studiul trecutului țării noastre o ridică ceramica seliștei așezată în apropierea satului Hlincea¹⁸. Această

¹⁷ B. Mitrea, *op. cit.*, p. 150 — 151; J. Eisner, *Devinská Nová Ves*, Bratislava, 1952, pl. 39, 1, 10.

¹⁸ M. Petrescu-Dîmbovița și col., *Șantierul Hlincea-Iași*, SCIV, IV, 1 — 2, 1953, p. 312—334; M. Petrescu-Dîmbovița și col., *Șantierul arheologic Hlincea-Iași*, SCIV, V, 1—2, 1954, p. 233 — 255; M. Petrescu-Dîmbovița și col., *Șantierul arheologic Hlincea-Iași*, SCIV, VI, 3 — 4, 1955. p. 687 — 701.

seliște (spre deosebire de seliștea mai târzie din același loc) o numim Hlincea I. Ceramica descoperită aici¹⁹ este lucrată cu mâna sau la roată înceată. În compoziția vaselor lucrate cu mâna se găsește o cantitate destul de mare de cioburi pisate, uneori scoici fărîmîțate sau bucățele de calcar. În compoziția pastei vaselor lucrate la roată se găsește de obicei nisip și pietricele.

Formele cele mai frecvente sînt oalele de diferite mărimi și tăvile cu marginea mai înaltă (7—10 cm), sau cu marginea scundă (2—4 cm), avînd diametrul de 20—25 cm. Forme întîlnite mai rar sînt castroanele cu fundul sferoidal. Ceramica lucrată cu mâna se caracterizează prin pereți groși (1 cm) și mai ales prin fundul îngroșat (2—3 cm), în funcție de mărimea vasului. Ceramica lucrată cu mâna este de obicei neornamentată. Uneori sînt imprimate alveole pe buză.

Prin cercetările de suprafață și prin mici sondaje efectuate de M. Petrescu-Dîmbovița și colaboratorii Muzeului de anticități din Iași, ceramică de tip Hlincea a fost găsită în cîteva puncte pe teritoriul orașului Iași, la Spinoasa, la Dănești și în general peste tot în nordul și în centrul Moldovei pînă la Bîrlad²⁰.

Toate aceste descoperiri pot fi încadrate într-o arie de cultură mai largă, răspîdită în R.S.S.Ucraineană în regiunea de la apus de cursul superior și mijlociu al Niprului, în jumătatea de nord a R.S.S. Moldovenești și în Moldova, pe care în chip convențional o putem numi Luka Raikovețkaia (pentru teritoriul U.R.S.S.) și Hlincea I (pentru teritoriul R.P.R.).

Dintre complexele de pe teritoriul U.R.S.S. mai binecunoscută este seliștea de lângă satul Raiki, punctul Luka. Acolo s-a scos la iveală ceramică grosolană, lucrată cu mâna sau la roată primitivă, identică cu cea descoperită la Hlincea. Autorul a datat seliștea în sec. VIII—IX²¹. Ceramica de acest tip a fost descoperită și la Echimăuți (R.S.S. Moldovenească), unde grădiștea de la sfîrșitul sec. IX pînă în prima jumătate a sec. XI (datată cu monede arabe) suprapune o așezare mai veche de tipul celei de la Luka Raikovețkaia din sec. VIII—IX²². Aceeași situație ca și la Echimăuți se repetă și la Fundul Herții, unde grădiștea de la sfîrșitul sec. IX—X se află fără îndoială peste o altă așezare mai veche cu ceramică de tip Hlincea I²³.

¹⁹ Prin bunăvoința tov. M. Petrescu-Dîmbovița am putut cerceta ceramica seliștei Hlincea I aproape în întregime.

²⁰ M. Petrescu-Dîmbovița și col., *Șantierul Hlincea-Iași*, SCIV, V, 1—2, 1954, p. 238; M. Petrescu-Dîmbovița, *Rezultatele ultimelor cercetări ale arheologilor sovietici cu privire la așezările de tip Romen-Borșevo și importanța lor pentru arheologia R. P. R.*, SCIV, V, 3—4, 1954, p. 577; N. Zaharia, *Recunoașteri arheologice executate de colectivul Muzeului de anticități din Iași, în anul 1955 în cuprinsul Moldovei*, SCIV, VI, 1—2, 1955 p. 287—295.

²¹ V. K. Gonțarov, *Raikovețkoe goroditje*, Kiev, 1950, p. 10—13 și pl. I; V. K. Gonțarov, *Rabott volnșkoi ekspediții 1948*, „Arheo ogh cini pamiatki”, III, Kiev, 1952, p. 169—181.

²² G. B. Feodorov, *Gorodisce Ekimeuți*, KS, tom. L, 1953, p. 110.

²³ C. Ambrojevici și R. Popovici, *Zur vorgeschichtlichen und mittelalterlichen Vergangenheit des Bezirkes Dorohoi*, „Dacia”, IX—X, 1941—1944, p. 120, fig. 4/19. Existența ceramicii de tip Hlincea I la Fundul Herții a fost remarcată și de M. Petrescu-Dîmbovița : cf. SCIV, 1—2, 1954, p. 238 și SCIV, V, 3—4, 1954, p. 577.

Prin analogie cu ceramica de la Luka Raikovețkaia și Echimăuți, semibordeiele de la Hlincea, în care s-a descoperit atât ceramica lucrată cu mâna cât și la roata primitivă, trebuie datate în sec. VIII și în prima jumătate a sec. IX. În seliștea Hlincea I s-au descoperit însă în unele bordeie și gropi, numai fragmente ceramice lucrate cu mâna²⁴. Înclinăm să datăm aceste locuințe mai devreme și anume aproximativ în sec. VII, eventual la începutul sec. VIII.

Datarea ceramicii de tip Hlincea I în sec. VIII—X prin analogie cu complexele de tip Romen-Borșevo²⁵ nu poate fi susținută, deoarece datele stratigrafice de care dispunem pînă în prezent ne arată că limita superioară a culturii Hlincea I trebuie considerată cel mult pe la mijlocul sec. IX.

Din punct de vedere al apartenenței etnice, complexele de tip Hlincea I, împreună cu cele de tip Luka Raikovețkaia din U.R.S.S. aparțin triburilor slave de răsărit care locuiau în valea Pripetului, în general în partea de apus a R.S.S.Ucrainene, în Nordul R.S.S. Moldovenești și în Moldova, pătrunzînd și mai la sud, probabil prin valea Prutului, pînă la Dunărea de jos în apropierea Silistrei, la Djejovi Loza²⁶.

În inventarul ceramic de la Hlincea I, Spinoasa și Luka Raikovețkaia se remarcă însă și unele tipuri de vase necaracteristice culturii slave, cum sînt castroanele emisferice, precum și unele tipuri de oale lucrate cu mâna, avînd corpul zvelt și fiind neornamentate. Aceste forme sînt specifice unor populații nomade sau seminomade; ele au analogii în grădiștea Timliansk de pe Donul inferior²⁷; în cadrul culturii Hlincea I din Moldova și la Luka Raikovețkaia se constată că triburile slave au venit în contact cu o populație nomadă. Foarte probabil că această populație nomadă care a influențat cultura materială a slavilor răsăriteni au fost avarii.

În partea de apus a Transilvaniei, la Biharea (regiunea Oradea), au fost descoperite cîteva fragmente de oale identice în privința compoziției pastei, a tehnicii de lucru și a formei cu oalele modelate cu mâna de la Hlincea I²⁸.

Fragmente de tăvi de lut asemănătoare cu cele din seliștea Hlincea I și alte localități din Moldova au fost găsite și în centrul Transilvaniei, la Morești²⁹ și la Moldovenești³⁰. La Cipău-Sf. Gheorghe s-a scos la iveală ceramică lucrată cu mâna, împreună cu ceramică lucrată la roată. Ceramica lucrată la roată de aici se deosebește de ceramica lucrată la roată din seliștea Hlincea I, atât prin tehnica de lucru, cât și prin forme și ornamentare.

²⁴ SCIV, V, 1 — 2, 1954, p. 236 — 237; SCIV, VI, 3 — 4, 1955, p. 692.

²⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, *Șantierul arheologic Hlincea-Iași*, SCIV, V, 1 — 2, 1954, p. 238 — 239; M. Petrescu-Dîmbovița, *Rezultatele ultimelor cercetări ale arheologilor sovietici cu privire la așezările de tip Romen - Borșevo...*, SCIV, V, 3 — 4, 1954, p. 578.

²⁶ M. I. Artamonov, *art.cit.*, p. 6.

²⁷ Idem, *Srednevekovle poseleniia na nijnem Donu*, Moscova-Leningrad, 1935, fig. 13, p.33.

²⁸ Fragmentele se află în colecția Muzeului regional Oradea.

²⁹ K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești*, SCIV, 3 — 4, 1955, fig. 3/1 — 5, p. 646.

³⁰ Această ceramică, pe care am putut-o studia prin bunăvoința tov. K. Horedt, se află în colecțiile Muzeului arheologic din Cluj. Cf. și M. Petrescu-Dîmbovița, *Șantierul Hlincea-Iași*, SCIV, V, 1 — 2, 1954, p. 238, nota 3; idem, *Rezultatele ultimelor cercetări cu privire la așezările de tip Romen-Borșevo...*, SCIV, V, 3 — 4, 1954, p. 577, nota 5.

Din punct de vedere al tehnicii, ea este superioară celei de la Hlincea și se leagă mai mult de ceramica documentată pe valea Dunării. La Cipău-Sf. Gheorghe, complexul cu ceramică descrisă mai sus suprapune o locuință mai veche, cu ceramică de culoare cenușie din sec. VI de tip Morești. Astfel, complexul cu ceramică grosolană poate fi datat în a doua jumătate a sec. VII sau mai degrabă a sec. VIII³¹.

De seria descoperirilor din Transilvania se leagă și un grup de vase găsit întâmplător în apropierea orașului Tg. Secuiesc³². Din cele patru oale, una este de tip Praga, pe baza căreia acest complex poate fi datat pe la mijlocul și în a doua jumătate a sec. VII.

Descoperirile de la Morești, Moldovenești, Cipău-Sf. Gheorghe și Tg. Secuiesc, în afară de trăsăturile comune pe care le au cu ceramica Hlincea I din Moldova, au și unele deosebiri față de aceasta. Din această cauză, rămîne ca prin cercetările viitoare să se stabilească raportul dintre aceste descoperiri și cultura Hlincea I și relațiile lor cu complexele avare din Cîmpia panonică.

Cu ocazia ultimelor cercetări întreprinse în Dobrogea și în Cîmpia Romînă, s-au descoperit o serie de complexe arheologice caracterizate prin asocierea a două categorii ceramice deosebite: ceramica cenușie sau negricioasă, arsă neoxidant, ornamentată prin lustruire și ceramică roșie sau albă, arsa oxidant, ornamentată prin inciziune.

Aceste complexe alcătuiesc cîteva grupe care se deosebesc între ele după caracteristicile ceramicii arse oxidant (tehnica de lucru și mai ales formele și variantele motivelor ornamentale), pe cînd ceramica cenușie este aproape la fel în toate complexele.

În astfel de grupă ceramică distingem în Dobrogea, în împrejurimile lacului Razelm și spre gurile Dunării, grupă pe care o numim de tip Camena³³. Altă grupă cunoscută tot pe teritoriul Dobrogei este specifică așezărilor de lingă valul de piatră³⁴ și în alte localități, pe care o numim Mircea-Vodă. Ceramica de acest tip este aproape identică cu ceramica nivelelor inferioare ale așezării de la Garvăn. Din punctul de vedere al datării, ea este nu numai contemporană ci și anterioară ceramicii de la Garvăn. Asemenea grupe pot fi distinse și în Cîmpia Romînă. Mai aproape de Dunăre cunoaștem grupa Greaca³⁵, rîspîdită în împrejurimile lacului Greaca. Pe cea mai mare parte din întinderea Bărăganului este documen-

³¹ K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești*, SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 662 și fig. 3/6 — 16, p. 646.

³² Idem, *Ceramica slavă*, SCIV, II, 2, 1951, p. 204 și pl. VIII/1 — 5.

³³ Prin bunăvoința tov. R. Vulpe și Ec. Vulpe am putut studia și materialul inedit de la Camena. Cf. și SCIV, V, 1 — 2, 1954, p. 108 — 110 și fig. 30 — 33. Pe unele cioburi de la Camena se întilnesc motive ornamentale care își au originea în epoca romano-bizantină. Cercetări mai ample în această seliște credem că ne-ar putea oferi date prețioase cu privire la relațiile dintre populația romanică, cea slavă și protobulgară.

³⁴ Informații în legătură cu ceramica provenită din aceste așezări am primit de la Eugen Comșa.

³⁵ Eugen Comșa, *Săpături de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, SCIV, VI, 3 — 4, 1955, p. 433 — 434.

tată grupa Dămăroaia³⁶. Fără îndoială că în afară de aceste grupe mai există în Oltenia și Muntenia și altele încă necunoscute. În general, aceste grupe pot fi datate în secolele IX—X.

Asocierea vaselor roșii cu acelea cenușii este documentată și în Transilvania, la Sebeș și la Blandiana. La Sebeș a fost descoperit în anul 1865 un mormînt, care conținea, în afara scheletului omenesc, oase de oaie și două vase: unul roșiatic și altul cenușiu³⁷. Complexul de la Blandiana provine dintr-o descoperire întâmplătoare. K. Horedt, ocupîndu-se de acest complex, a aflat de la localnici că împreună cu vasele au fost găsite și oase omenești, fapt care l-a făcut să presupună că ritul de înmormîntare de la Blandiana era tot înhumarea³⁸. Foarte probabil dintr-un complex asemănător cu cele amintite provine o oală roșie, găsită întâmplător la Alba-Iulia, ca și oalele de la Cugir și Sînbenedic³⁹.

Complexele de la Sebeș și Blandiana, prin ritul de înmormîntare (inhumarea, cu ofrande de carne, alte mîncăruri și băntură) și după ceramică (caracterizată prin asociere de vase roșii și cenușii) se leagă de cimitirele descoperite pe teritoriul R.P.Bulgaria la Novi Pazar⁴⁰, Popina⁴¹ și Plisca⁴². Aceste cîmitire, atît în ceea ce privește inventarul funerar, cît și după ritul de înmormîntare și datele antropologice, trebuie atribuite protobulgarilor.

Ceramica și obiectele de metal din cimitirul de la Novi Pazar și probabil și din cel de la Popina, au analogii cu ceramica și obiectele de metal din cimitirele de tip Verhne Saltovo și Maiatka de pe teritoriul U.R.S.S⁴³, și pot fi datate în prima jumătate a secolului VIII, eventual și la sfîrșitul sec. al VII⁴⁴.

Spre deosebire de cimitirul de la Novi Pazar, unde apare numai ceramică de tip Saltovo⁴⁵ (ceea ce dovedește că noii veniți nu au intrat încă în legătură cu populația locală), în cimitirul de la Pliska, împreună cu ceramica de tip Saltovo, apar și vase locale de tradiție romano-bizantină și oale piriforme de tip slav. După părerea noastră, cimitirul de la Pliska trebuie plasat într-o perioadă mai tîrzie decît cimitirul de la Novi

³⁶ D. V. Rosetti, *Siedlungen der Kaizerzeit und Völkerwanderungszeit bei Bukarest, in „Germania“*, 18, 1934, p. 207, 209 — 213, grupa Dămăroaia B.

³⁷ K. Horedt, *Ceramica slavă ...*, SCIV, II, 2, 1951, p. 202, pl. X/9.

³⁸ *Ibidem*, p. 192 — 194, pl. IX/1 — 11.

³⁹ *Ibidem*, p. 191, pl. X/11; p. 198, pl. X/12; p. 202, pl. X/1.

⁴⁰ Stamen Mihailov, *Edin starien nekropol pri Novi Pazar*, Izvestia-Institut, XX, 1955, p. 293 — 336. St. Stancev, *Katalog na keramikata ot nekropola do Novi Pazar*, p. 337 — 346.

⁴¹ M. I. Artamonov, *K voprosu ob arheologicheskikh pamiatnikah slavian i prabolgar*, p. 7.

⁴² St. Stancev, *Keramika ot Goliamaia moghila*, «Razkopki i Proucivania» III, Sofia, 1948, p. 227 — 234.

⁴³ A. M. Pokrovski, *Verhne-Saltovskii moghilnik*. „Trudi XII arheologicheskogo sezda v Harkov, 1902“, I, I, Moscova, 1905, p. 465 — 491.

⁴⁴ Cimitirul de la Novi Pazar a fost datat greșit în sec. IV—V e. n. și de asemenea greșit atribuit etnic de către arheologul bulgar St. Mihailov. Noi ne asociem părerii lui N. P. Mavrodinov care atribuie acest cimitir protobulgarilor și îl datează la sfîrșitul sec. VII și în prima jumătate a sec. VIII, cf. N. P. Mavrodinov, *Razkopkii i issledovaniia v Bolgarii za poslednie godi*, SA, XXIV, 1955, p. 137.

⁴⁵ Cultura Saltovo nu se caracterizează numai prin vase cenușii ornamentate prin lustruire și prin vase decorate cu linii orizontale simple sau asociate cu o bandă de linii în val. Asupra caracteristicii acestei culturi vom reveni în cele ce urmează.

Pazar, probabil în a doua jumătate a sec. VIII și în prima jumătate a sec. IX⁴⁶.

Mormintele de la Sebeș și Blandiana, prin analogie cu cimitirele menționate, trebuie atribuite tot protobulgarilor, care au pătruns în centrul Transilvaniei venind din sud, din Peninsula Balcanică prin valea Dunării, de-a lungul Tisei și Mureșului în prima jumătate a sec. IX⁴⁷. În acest timp, o parte din teritoriul Transilvaniei a intrat în componența primului imperiu bulgar. În Transilvania, protobulgarii nu mai pătrund însă numai cu ceramică de tip Saltovo Maiatk (ca la Novi Pazar), ci și cu alte elemente împrumutate în Peninsula Balcanică prin contactul cu populația slavă și tracică romanizată. Datorită legăturilor dintre aceste elemente etnice, s-au petrecut împrumuturi reciproce de forme ceramice și de motive ornamentale.

De aceea, în complexele de la Sebeș și Blandiana avem de-a face cu o cultură amestecată, formată din elemente de tip Saltovo⁴⁸, din elemente specifice culturii slave⁴⁹, precum și din forme hibride rezultate din cele două grupe⁵⁰, ceea ce ne dovedește că protobulgarii au pătruns în Transilvania într-un moment când cultura lor materială începuse să se slavizeze.

Trebuie să arătăm că protobulgarii nu au venit în valea Mureșului singuri. Acest fapt ni-l dovedesc toponimele de origine slavă sudică terminate în-grad ca: *Bălggrad* (vechea denumire a orașului Alba-Iulia), *Țeligrad* (în apropiere de Blandiana)⁵¹, *Moigrad* și *Țeligrad* lângă Dobîca, rămase de la populația slavă pătrunsă în Transilvania o dată cu protobulgarii.

Fără îndoială că împreună cu populația slavo-bulgară a pătruns din sud și un număr destul de mare de populație romană, întărind elementul romanic din Transilvania. În ceea ce privește inventarul ceramic, se poate presupune că populația romană, alături de propria-i ceramică care păstrează în tehnica de lucru și în forme, tradițiile olăriei provinciale romane, a folosit uneori și ceramică de tip Saltovo sau ceramică specifică în general pentru slavi, datorită legăturilor pe care le-a avut cu populația slavă și cea bulgară. Întrucît cercetările noastre arheologice sînt abia la început, nu s-a putut determina mai clar cultura ei materială.

Stăpinirea bulgară în Transilvania a fost admisă mai înainte de o serie întregă de istorici străini (K. Grot, L. Niederle, W.N. Zlatarski

⁴⁶ Aceeași datare presupune pentru ceramica provenită din cimitirul de la Pliska și arheologul bulgar St. Stancev.

⁴⁷ Datarea în sec. IX — X a ceramicii de la Blandiana și Sebeș propusă de K. Horedt (*Ceramica slavă...* SCIV, II, 2, 1951, p. 194), nu mai este valabilă.

⁴⁸ K. Horedt, *Ceramica slavă...*, p. 192 — 194, vasele nr. 1, 2, 4, 6, 10 — 12.

⁴⁹ *Ibidem*, vasele nr. 5, 7, 9.

⁵⁰ *Ibidem*, vasele nr. 3 și 8. În anul 1956 la Blandiana au mai fost descoperite și alte vase, între care și două urcioare cu două torți de tipul celor cunoscute în valea Dunării și pe teritoriul R. P. Bulgaria (informație verbală primită de la K. Horedt).

⁵¹ După părerea noastră așezarea de lângă Blandiana numită Țeligrad datează dintr-o perioadă mai târzie decît cimitirul protobulgar, probabil din a doua jumătate a sec. IX și din sec. X.

și alții) și romîni : A.D. Xenopol, dintre cei mai vechi, iar în ultimul timp problema a fost reluată de P.P. Panaitescu, care — bazîndu-se pe o serie de izvoare scrise — susține de asemenea o stăpînire bulgară în Transilvania în secolele IX — X⁵². Această stăpînire a fost pînă acum admisă mai mult ipotetic, deoarece izvoarele scrise referitoare la această problemă sînt puține și neclare. Prin descoperirile de la Sebeș și de la Blandiana și prin precizarea apartenenței lor etnice, mult discutata problemă a existenței unei stăpîniri bulgare în Transilvania în sec. IX — X nu mai este îndoielnică. Trebuie însă ca în cercetările viitoare să se studieze pînă unde s-a întins stăpînirea bulgară în Transilvania și care a fost caracterul acestei stăpîniri.

Tot în legătură cu pătrunderea ceramicii de tip Saltovo pe teritoriul țării noastre, trebuie să tratăm și oalele descoperite în mormintele maghiare timpurii de la Cluj⁵³ și Biharia⁵⁴, datate după inventarul mormintelor în sec. X. În aceste morminte au fost descoperite oale fără toartă, asemănătoare în privința formei și decorului cu cele specifice culturii Saltovo-Maiățk din U.R.S.S. Istoricul maghiar Molnar Erik, consideră că, în timp ce triburile maghiare se aflau în Levedia (Lebedeia), — pe care, pe baza izvoarelor scrise, o plasează în regiunea de silvostepă dintre Don și Donet, ajungînd în anumite regiuni pînă la Marea Neagră — au împrumutat de la purtătorii culturii Saltovo-Maiățk obiecte de metal⁵⁵. După părerea noastră, în acel timp triburile maghiare au împrumutat de la purtătorii culturii Saltovo-Maiățk nu numai obiectele de metal, ci și ceramica pe care au dus-o mai departe spre apus. Ceramica de tip Saltovo-Maiățk a putut fi adusă spre apus în sec. IX și de cabari, un trib hazar (bulgaro-hazar), despre care Constantin Porfirogenetul ne informează că a migrat spre apus și s-a așezat împreună cu ungurii în Atel-Kuz (probabil în regiunea dintre Bug și Siret)⁵⁶.

Un complex important pentru studierea ceramicii sec. X — XII din nordul Dobrogei îl constituie așezarea de la Garvăn (Bisericuța). Pentru clasificarea preliminară și datarea acestei ceramici, am folosit materialul descoperit de noi în anul 1954, sectorul D, în cadrul șantierului arheologic Garvăn, condus de prof. Gh. Ștefan, precum și materialele ceramice din alte campanii, publicate în rapoartele preliminare.

⁵² Al. Grecu, *Bulgaria în Nordul Dunării în veacurile al IX-lea și al X-lea*. SCIM, I, 1950, p. 224; cf. și V. Slatarski (Zlatarski), *Geschichte der Bulgaren*, I. Teil, Leipzig, 1918, p. 25 și urm.

⁵³ I. Kovács, *A Kolozsvári Zápolya-utcai magyar honfoglaláskori temető*, „Közlemények”, II, 1, 1942, p. 85 — 118.

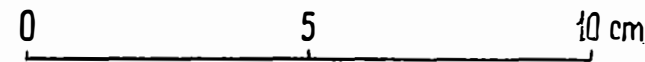
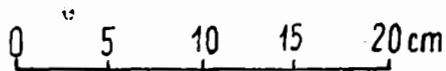
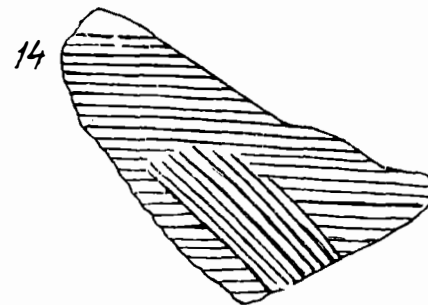
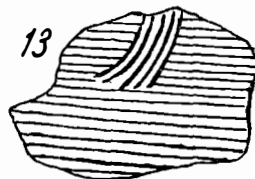
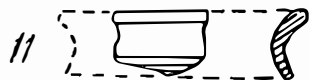
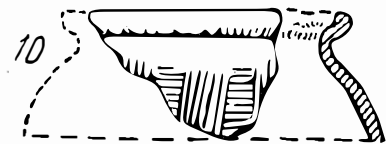
⁵⁴ J. Karácsonyi, *A bihari honfoglaláskori sinokról*, AÉ, XXIII, 1903, p. 405 — 408; J. Hampel, *Allertámer*, vol. II, p. 852 — 853 și vol. III, pl. 504 — 505.

⁵⁵ Molnar Erik, *Problemi etnogeneza i drevnei istorii vengherskogo naroda*, Budapesta, 1955, p. 116 — 117. Această ipoteză formulată de istoricul maghiar se confirmă prin datele arheologice, deoarece săbiile și obiectele de podoaabă specifice mormintelor maghiare, sînt foarte asemănătoare cu acele întîlnite în cimitirele de tip Saltovo.

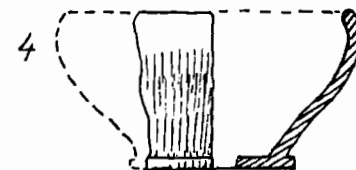
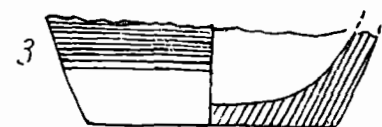
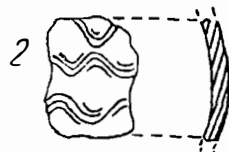
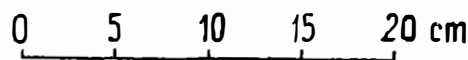
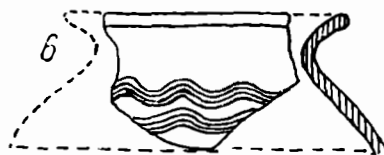
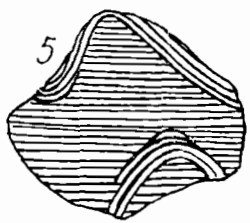
⁵⁶ Constantin Porfirogenetul, *De administrando imperio*, cap. 39 — 40.

Locuința 37 d.

Sfârșitul sec. IX și prima jumătate a sec. X

Grupa 2a

Grupa 1a

În anul 1954, în sectorul D au fost descoperite patru locuințe (semi-bordeie) suprapuse, avînd un inventar destul de bogat⁵⁷. Pentru încadrarea cronologică a acestor locuințe, în afară de stratigrafie, care ne indică cronologia lor relativă, avem elemente și pentru datarea lor absolută.

Locuința 37 A face parte din seria așa-numitelor locuințe arse, care pe baza monedelor bizantine și a amforelor cu torțile supraînălțate, descoperite în ele, pot fi datate în a doua jumătate a sec. XI și în prima jumătate a sec. XII. Locuința 37 B, aflată sub locuința 37 A, prin analogie cu alte locuințe cu un inventar asemănător, în care au fost descoperite și monede bizantine, poate fi datată în prima jumătate și pe la mijlocul secolului XI. Locuința 37 C se găsește sub locuința 37 B și este mai veche decît aceasta. După părerea noastră, ea poate fi datată pe la mijlocul și în a doua jumătate a sec. X. În sfîrșit, locuința 37 D, degajată numai parțial, aflată sub locuința 37 C, trebuie plasată în prima jumătate a sec. X și eventual la sfîrșitul sec. IX, fără să putem stabili mai precis limita inferioară a datării ei.

În lucrarea de față ne vom ocupa numai de ceramica locală, descoperită la Garvăn, lăsînd la o parte ceramica bizantină de import. Ceramica locală pe baza tehnicii de lucru, pastă, forme și ornamentare, poate fi împărțită în cîteva grupe.

În prima grupă includem ceramica de factură mai grosolană, lucrată din argilă obișnuită, cu mult nisip în pastă, ceea ce face ca suprafața vasului să aibă un aspect zgrunțuros.

Între formele acestei grupe distingem oale piriforme specifice slavilor, ornamentate de obicei cu linii orizontale în partea inferioară, iar în jurul gîtului sint trase una sau mai multe benzi de linii în val, gropițe, una sau două linii în val, decor în formă de „frunze de brad” etc. (pl. I/5—7; pl. II/9—18).

Alte forme de vase se leagă de regiunile nord-estice, cum este fragmentul de amforă de tip kievean (pl. II/5)⁵⁸ și probabil și unele oale piriforme, ornamentate cu linii orizontale și în val avînd analogii în zona de apus a R.S.S. Ucrainene (pl. II/17).

Oalele cu pereții aproape perpendiculari pe fundul vasului, avînd umărul despărțit de gît printr-un „prag” (pl. II/19), precum și ornamentul format din arcade sau ghirlande trasate cu bețișorul sau cu pieptenele (pl. II 19, 20,21), au apărut sub influența sau aduse de populațiile nomade (pecenegii) care își făcuseră apariția în regiunea Dunării de jos.

Destulde deș se întîlnesc în această grupă castronașele de formă tronconică cu fundul evazat, avînd buza mai mult sau mai puțin răsfrîntă în interior (pl. I/4, pl. II/6—8). Pînă acum nu s-a putut stabili clar dacă aceste castronașe continuă forme asemănătoare din epoca romano-bizantină, sau ele imită forme bizantine de factură mai bună, pătrunse mai tîrziu în aceste regiuni.

⁵⁷ Cf. SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 717—723.

⁵⁸ Analogii pentru acest tip de vas la I.M. Samoilovski, *Rozvidki i rozkopki v Kievu ta ioto okolițiah v 1947—1948 r.*, „Arheologhickiki Pamiatniki”, III, Kiev, 1952, p. 75, fig. 1 și M. K. Karger, *Arheologhiceskie issledovaniia drevnego Kievu*, Kiev, 1951, p. 177, fig. 129.

În această grupă se întâlnesc destul de frecvent căldările de lut cu gura largă, avînd urechiușe interioare perforate, iar buza răsfrîntă în exterior și teșită orizontal. Partea exterioară a buzei este de obicei îngroșată în formă de colac. Originea și evoluția acestui tip de vas e pe teritoriul țării noastre încă nu a putut fi definitiv clarificată. Se poate presupune că unele tipuri de căldări, avînd corpul în formă de sferă turtită și cu buza teșită orizontal, s-au dezvoltat din căldări foarte apropiate ca formă, dar avînd buza subțire, cilindrică sau răsfrîntă în exterior (la fel ca la oale), cunoscute pe teritoriul U.R.S.S. în aria de răspîndire a culturii Saltovo—Maiat̃k, de unde prin intermediul populației protobulgare (iar mai târziu probabil și a populației maghiare) au fost aduse și pe teritoriul țării noastre și R.P. Bulgaria⁵⁹.

Alte tipuri de căldări cu buza teșită orizontal au corpul tronconic (pl. II/2—3). Dezvoltarea acestui tip de căldări din formele de căldări de tip Saltovo este mai greu de explicat. Căldările de lut avînd corpul bitronconic sînt apropiate ca formă de căldările de metal cunoscute în epoca romano-bizantină⁶⁰, dar pînă acum nu avem documentate forme intermediare, care să lege căldările de metal provincial-romane din sec. V—VI de căldările de lut feudale timpurii din sec. X—XIV. În stadiul actual al cercetărilor, această problemă nu poate fi soluționată definitiv, rămînd ca ea să fie reluată în urma unor noi cercetări și avînd la dispoziție un material mai bogat și mai concludent.

În cuprinsul locuinței 37 C a fost descoperit un fragment de căldare pentru care, pînă în prezent, nu cunoaștem analogii în altă parte. Ea avea corpul emisferic cu buza puternic răsfrîntă în exterior, avînd două torți inelare (dintre care s-a păstrat numai una), așezate transversal imediat sub buză. După toarta inelară specifică unor vase de tip Saltovo-Maiat̃k, nu ar fi exclus ca acest tip de vas să fie o formă deosebită, aparținînd acestei culturi (pl. II/4). Tot în cuprinsul locuinței 37 C, a mai fost descoperită o oală cu corpul zvelt, aproape cilindric, buza de asemenea cilindrică, separată de corpul vasului printr-un „prag”, iar pe buză de două părți urechiușe semicirculare perforate la mijloc. Pentru această oală de asemenea nu cunoaștem analogii în altă parte (pl. II/1).

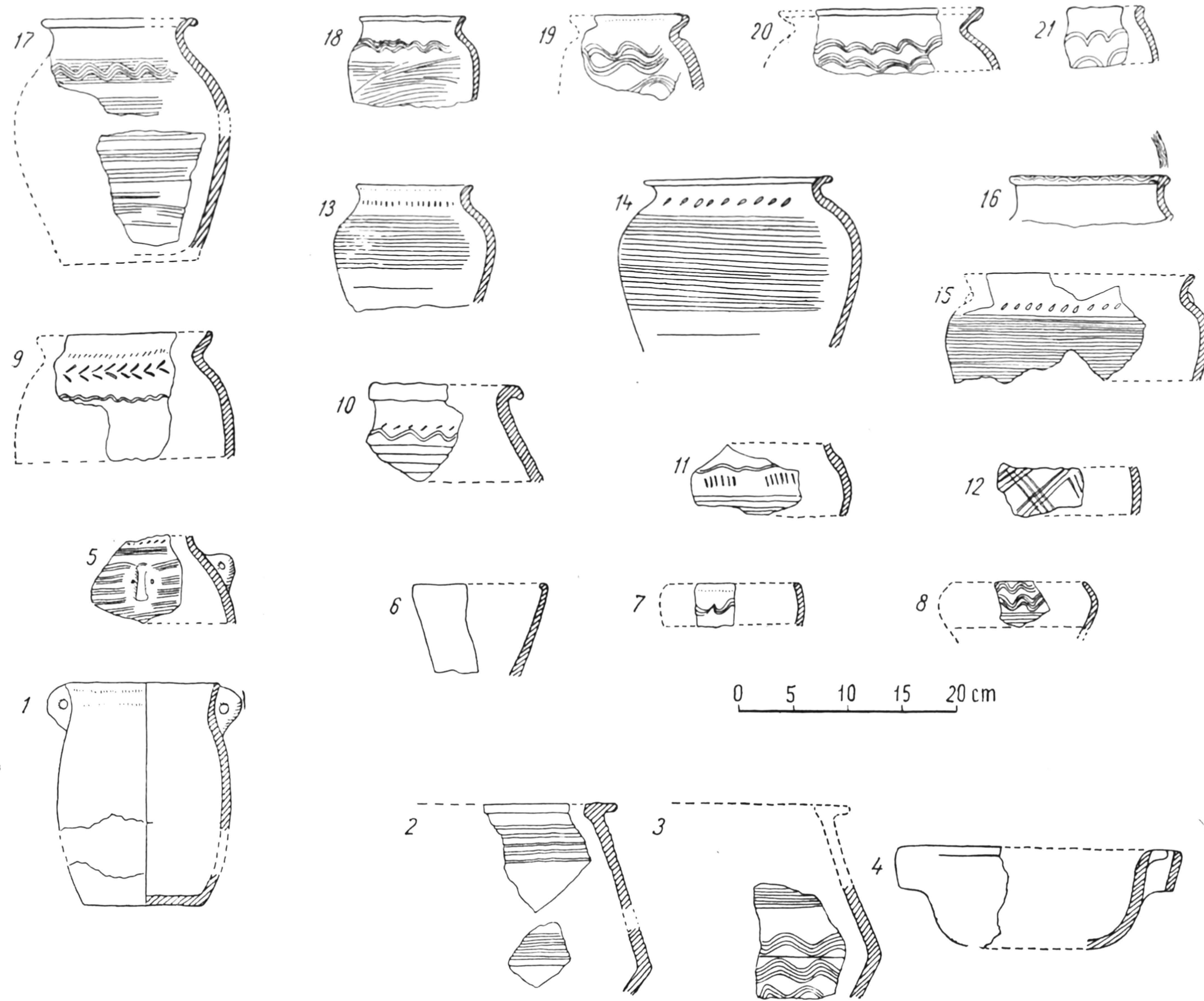
A doua grupă ceramică se caracterizează prin vase lucrate din humă albă, arse oxidant (alburii) sau arse neoxidant (cenușii). Din punct de vedere tehnologic, ceramica acestei grupe este superioară grupei întii.

⁵⁹ Ipoteza formulată de noi în autoreferatul disertației (M. P. Chișvasi, *Ranneia sredne-vekovaja keramika na territorii R. N. R. (VI—XII vv.)*, Moscova, 1956), potrivit căreia aceste vase au aparținut populațiilor nomade în general, trebuie rectificată în sensul că ele aparțin numai populațiilor nomade sau seminomade purtătoare ale culturii de tip Saltovo-Maiat̃k (protobulgarii, ungurii etc.). Cînd afirmăm acest lucru ne bazuim pe faptul că în inventarul ceramic atribuit nomazilor (pecenegi, cumani) de la Sarkel-Belaja Beja și Taman, acest tip de vas nu există (informații primite de la S. A. Pletneva). Astfel nu putem împărtăși nici părerea expusă de P. Diaconu în lucrarea sa *Cu privire la problema căldărilor de lut în epoca feudală timpurie* (sec. X—XIII), SCIV, VII, 3—4, 1956, p. 421—437. În care aceste vase sînt atribuite pecenegilor. Aceste căldări puteau fi aduse numai de tribur. bulgaro-hazare) venite împreună cu Pecenegii.

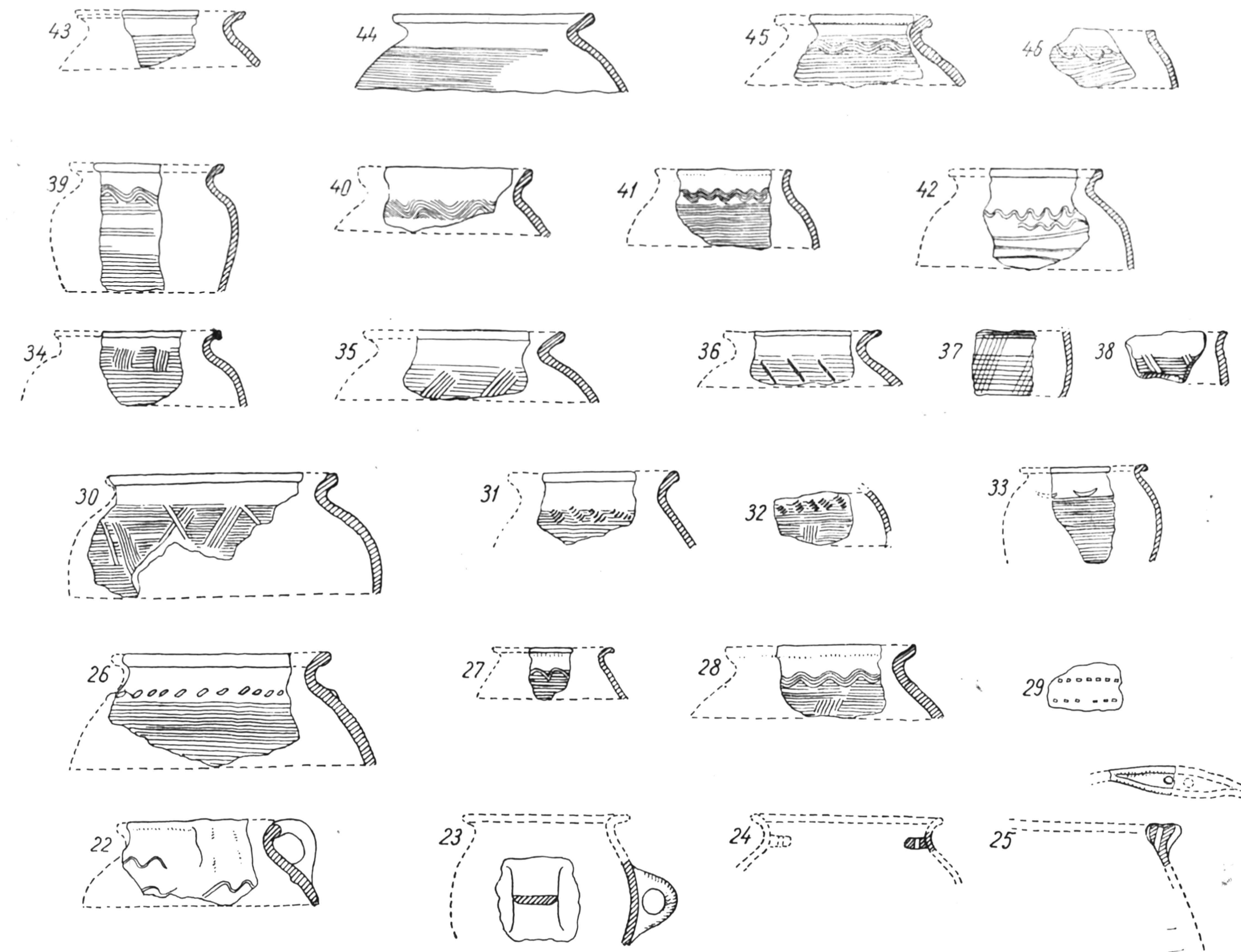
⁶⁰ Informații primite de la arheologul bulgar Theofil Ivanov, care a descoperit asemenea căldări la Abrittus, datate în sec. VI. e. n.

Locuința 37 c

Mijlocul și a doua jumătate a sec. X

Grupa 1a

Grupa 2a

Astfel de ceramică a fost descoperită și în alte localități din Dobrogea (Isaccea, Măcin, Iglița, Capidava, Hîrșova ș.a.), de-a lungul văii Dunării și aproape peste tot în R.P. Bulgaria (Plisca, Madara, Preslav, Popina și altele). Toate aceste descoperiri formează împreună o cultură, pe care după aria ei de răspindire o putem numi balcanică, reprezentînd o sinteză de elemente, caracteristice culturii slave, a unor elemente specifice culturii Saltovo-Maiatîk (pătrunse aci prin intermediul protobulgarilor), și a unor elemente locale romano-bizantine.

Prin intermediul slavilor au pătruns în peninsula Balcanică oalele piriforme fără toartă, avînd diametrul maxim în regiunea umerilor puternic boltiți, cu fundul îngust față de gura vasului, care este larg deschisă, cu gîtul scund și buza răsfrîntă în exterior. Ornamentele întîlnite mai des pe aceste oale sînt formate din linii orizontale trasate des, formînd benzi, sau distanțate între ele, asociate cu linii sau benzi de linii în val, gropițe etc., în jurul gîtului (pl. II/26, 27, 33, 39, 42, 46). De cele mai multe ori ceramica slavă ornamentată cu linii în val nu poate fi deosebită de cea de tip Saltovo protobulgară, ornamentată în același fel, decît după formă. De asemenea credem că unele variante ale decorului format din grupuri de linii verticale trase din loc în loc cu pieptenele deasupra sau peste liniile orizontale, avînd în vedere urna decorată în același fel de la Satul Nou, a pătruns din apus tot prin intermediul slavilor, în secolul VIII (pl. II/10 ; pl. II/34 ?).

Ceramica de tip Saltovo-Maiatîk este reprezentată atît prin ceramică albă, cît și prin ceramică cenușie. Formele caracteristice ale ceramicii din humă albă sînt următoarele : oale fără toartă, cu corpul oval sau aproape sferoidal, avînd diametrul maxim pe mijlocul corpului sau mai jos de mijloc, diametrul fundului fiind aproape egal cu diametrul buzei (pl.II/41), și oale cu toartă, care coboară de la nivelul buzei pînă la umăr (pl.II/22), sau cu toartă inelară pe mijlocul corpului (pl.II/23), precum și căldările avînd corpul în formă de sferă turtită cu buza subțire răsfrîntă în exterior, identică cu cea a oalelor, cu urechiușe interioare de două părți (pl.II/24). Ornamentele caracteristice vaselor din această categorie sînt : linii orizontale trase pe tot corpul vasului, linii orizontale combinate cu o bandă sau mai multe benzi de linii în val în jurul gîtului, linii verticale sau puțin oblice trasate pe corpul vasului pînă în partea inferioară, incizate peste liniile orizontale (pl.II/28, 35—38, 41, 43, 44). Uneori liniile verticale incizate peste cele orizontale sînt făcute cu un instrument cu capătul lat ce lasă în urma lui dungi late (pl. II/36). Foarte probabil ornamentul format din linii incizate ce alcătuiesc între ele unghiuri așezate cu partea ascuțită pe umărul vasului, se leagă tot de cultura Saltovo (pl.II/30).

În afară de ceramica arsă oxidant din humă albă trebuie inclusă tot aci și ceramica cenușie arsă neoxidant și ornamentată prin lustruire. În sectorul D, cercetat de noi, s-au găsit numai cîteva fragmente din astfel de ceramică, dar în alte sectoare din cuprinsul așezării de la Garvăn ea este documentată mai bogat. Formele cele mai caracteristice întîlnite pînă acum sînt oale cu corpul sferoidal, avînd diametrul maxim pe mijlocul vasului sau adesea mai jos de mijloc, cu gîtul cilindric sau cu buza răsfrîntă în exterior, și urcioare.

Olăria de tip Saltovo-Maiatšk, descoperită în așezarea de la Garvăn, cât și în alte așezări din Drobogea, valea Dunării și Peninsula Balcanică, este în strînsă legătură cu ceramica descoperită pe teritoriul U.R.S.S. între Don și Donet, pe Donul inferior, în jurul Mării de Azov, în Crimeia, la Sarkel, la Taman, în valea riului Cuban și în nordul Caucazului pînă în Osetia⁶¹. În general se observă că această cultură este răspîndită mai ales în regiunile care sînt în legătură cu litoralul Mării Negre. De aceea credem că această cultură poate fi denumită și pontică. În cadrul ei, fără îndoială, trebuie să existe cîteva arii regionale legate probabil și de diferite grupe etnice.

Ceramica de tip Saltovo a fost adusă pentru prima dată pe teritoriul țării noastre și în Peninsula Balcanică, în a doua jumătate a sec. VII, de către protobulgari. Nu ar fi exclus însă ca ea să fi pătruns pe valea Dunării și în Peninsula Balcanică și mai tîrziu, probabil în sec. IX—X.

Elementele de tradiție locală se simt mai ales în ceea ce privește tehnica de lucru a vaselor. Unele vase (relativ puține la număr) sînt lucrate pe o roată mai avansată. De asemenea cea mai mare parte a vaselor lucrate din humă albă au amestecat în pastă, în afară de firicelele de nisip și ocră, care le dă vaselor o culoare roz, mai închisă sau mai deschisă.

Prepararea pastei amestecată cu ocră era obișnuită și în epoca romano-bizantină (sec. IV—VI) la ceramica de calitate inferioară întrebuințată ca veselă de bucătărie, lucrată de altfel tot din humă albă⁶². Toate aceste caracteristici ale unei categorii de vase ne arată că anumite ateliere de olărie din epoca romano-bizantină (sec. IV—VI e.n.) din Peninsula Balcanică, eventual și din Dobrogea, s-au păstrat pînă în epoca feudală timpurie, transmițînd o metodă de lucru mai avansată și noilor veniți.

Între cele trei grupe de elemente arătate mai sus (slave, Saltovo-Maiatšk și locale) s-au produs influențe reciproce, dînd naștere la o mulțime de forme hibride și de ornamente noi (pl.I/12—15; pl.II/27, 28, 31, 32), obținîndu-se astfel ceramica atît de bogată în forme și motive ornamentale din sec. IX—X din peninsula Balcanică și valea Dunării.

În inventarul ceramic al locuinței 37 B, datată în prima jumătate a sec. XI, se remarcă dispariția olăriei incluse în grupa întii și a doua. Ceramica ce aparține acestei locuințe poate fi împărțită în două categorii.

Prima categorie, apărută în cantitate mai mică și în locuința 37 C (pl. III, 1—7), o includem în grupa a treia. Ea este lucrată din lut obișnuit amestecat de obicei cu piatră pisată, mai rar cu bucățele de calcar sau scoici pisate. Uneori pasta vasului conține și ocră, care după ardere dă vasului o culoare roșie aprinsă de nuanță cărămizie (pl.III/1—17).

A doua categorie de ceramică, pe care o includem în grupa a patra, este lucrată tot din lut obișnuit, avînd ca amestec în pastă: nisip, uneori și mică sau bucățele de calcar. Pasta nu conține niciodată ocră.

⁶¹ Informații în legătură cu această ceramică am primit de la S. A. Pletneva și V. Diopik.

⁶² Ceramica romană (sec. IV—VI e. n.) necesară pentru comparația cu cea feudală timpurie, am obținut-o prin bunăvoința prof. Gh. Ștefan, din săpăturile sale în așezarea romano-bizantină de la Garvăn-Dinogetia.

În comparație cu grupa a treia, suprafața vasului este mai zgrunțuroasă. Culoarea obișnuită a acestor vase este gălbuie sau gălbuie-roșia-tică (pl.III/18—26).

În ceea ce privește formele, în comparație cu ceramica mai veche, descoperită în locuințele 37 D și 37 C, profilul vaselor este mult mai simplu. În locul vaselor cu gîtul bine profilat și cu marginea buzei îngroșată în formă de colac sau teșită vertical sau oblic, care predomină în cele două nivele inferioare, în acest nivel predomină vasele cu gîtul scund și buza puternic răsfrîntă în exterior, avînd marginea simplă și rotunjită.

Motivele ornamentale specifice grupei a treia continuă în parte pe altele mai vechi întîlnite și pe ceramica din humă albă. Astfel avem: liniile orizontale incizate mai fin sau mai puțin fin pe tot corpul vasului, linii orizontale asociate cu o bandă de linii în val, o linie în val, gropițe, grupuri de linii verticale sau oblice etc., în jurul gîtului (pl.III/1—6). Mai frecvent apare ornamentul făcut cu roțița, simplu sau asociat cu o bandă de linii în val, o linie în val, gropițe sau linii oblice formate din figuri geometrice executate tot cu roțița în jurul gîtului (pl.III/7—17). În stadiul actual al cercetărilor, nu putem ști dacă ornamentul executat cu roțița din sec.X continuă direct ornamentul lucrat cu roțița cunoscut în epoca romană, sau o dată cu prăbușirea imperiului roman acest ornament dispăre și el din Dobrogea, păstrîndu-se în continuare în Bizanț, de unde va pătrunde din nou pe acest teritoriu în secolul X.

Pe ceramica din grupa a patra apar de asemenea ornamente întîlnite și pe ceramica din humă albă. Astfel este ornamentul de linii orizontale asociat cu alveole trasate cu pieptenele în jurul gîtului, iar într-o formă mai grosolană se păstrează și ornamentul în val în jurul gîtului, combinat cu linii orizontale. Se pare că pe această ceramică, ornamentul format din grupuri de linii verticale sau oblice asociate cu linii orizontale evoluează spre forme mai simple, foarte apropiate de alveolele trasate cu pieptenele în jurul gîtului (pl.III/18, 21).

În afară de formele și ornamentele prezentate mai sus, care în general se pot lega de o populație sedentară, apar forme și motive ornamentale putînd fi legate de o populație nomadă, anume pece-negii, despre atacurile cărora, în regiunea Dunării de jos, amintesc izvoarele scrise ale vremii⁶³. Aceste forme de vase sînt castronașele tronconice, cu buza dreaptă și fundul evazat (pl.III/26), opaițele în formă de tîgaie cu cioc (pl.IV/3), și o oală cu corpul relativ zvelt, avînd diametrul fundului mai mare decît diametrul buzei, umerii teșiti în jos, iar diametrul maxim mai jos de mijloc. Pe umeri, acest vas este ornamentat cu mai multe linii în val; trase neregulat cu bețișorul, iar pe partea inferioară cu o bandă de linii în val executată stîngaci. Această oală este specifică unei populații nomade atît în ceea ce privește forma, cît și ornamentarea (pl.III/25).

⁶³ G. Cedren, *Historiarum Compendium*, Bonn, 1878, p. 512, 514, 641 — 644; M. Attaliantes, *Historia*, Bonn, 1853, p. 30, 66, 83, 204, și 302; I. Zonaras, *Epitome Historiarum*, Bonn, 1897, p. 571, 590, 671, 678 — 679.

Alte ornamente specifice culturii populațiilor nomade sînt „ghirlan-dele” arcuite în jos sau în sus, uneori executate îngrijit, alteori grosolan, și împunsăturile efectuate cu bețișorul (pl. III/19,20, 24). Aceste decoruri se întîlnesc singure sau combinate cu alte motive specifice populației sedentare din regiune, cum sînt liniile orizontale, ornamentul lucrat cu roțița și altele (pl. III/9, 13). Decorul format dintr-o linie în val (mai rar două), trasă foarte regulat pe mijlocul vasului, pe umăr sau în jurul gîtului (pl. III/22, 23), s-a dezvoltat din ornamentul format dintr-o linie în val trasă neregulat, caracteristic pentru populația nomadă, în cazul de față pentru pecenegi⁶⁴. Trebuie să menționăm faptul că aceste elemente de decor venite cu populația nomadă, se întîlnesc de multe ori pe vase specifice, în ceea ce privește forma și tehnica de lucru, pentru populația sedentară.

În cuprinsul locuințe 37 B s-au mai găsit și cîteva fragmente de căldări de lut cu buza teșită orizontal. Acestea se deosebesc de căldările descoperite în nivelele mai vechi numai prin profilul patruleter al buzei, teșită vertical în exterior (pl. III/16). Asupra originii acestui tip de vas ne-am spus părerea cînd am tratat despre ceramica grupei întii. (Căldările descoperite în locuința 37 C).

În grupa a cincea încadrăm ceramica grosolană, lucrată cu mîna sau pe o roată foarte primitivă, descoperită în locuința 37 A și în alte locuințe din același nivel de locuire (bordeiele nr. 80, 100, 130, 167 etc.)⁶⁵. Această olărie continuă să folosească parțial unele motive ornamentale ce se întîlnesc și pe olăria nivelelor de locuire mai vechi, dar executate grosolan; liniile orizontale asociate cu o bandă de linii în val, gropițele făcute cu bețișorul în jurul gîtului, decorul cu roțița etc. (pl. IV/13, 14, 20). De asemenea se mai remarcă unele vase care păstrează forma de oală piriformă cunoscută și în nivelele de locuire anterioare (pl. IV/12—14, 20). Cea mai mare parte însă o constituie oalele de diferite mărimi (12—30 cm înălțime), cu corpul mai zvelt sau mai bombat, avînd diametrul fundului aproape egal sau mai mare decît diametrul gurii, cu gîtul scund și buza răsfrîntă în exterior, avînd de obicei forma asimetrică din cauza tehnicii grosolane în care sînt lucrate. Unele din aceste oale sînt ornamentate cu linii în zig-zag executate stîngaci cu împunsături făcute cu bețișorul, cu linii în val trasate de asemenea stîngaci cu bețișorul sau cu pieptenele, sau, în sfîrșit, cu linii orizontale dese sau distanțate între ele, incizate cu bețișorul sau cu pieptenele pe partea superioară a vasului sau pînă mai jos de mijlocul corpului. Un procent destul de mare îl reprezintă și oalele neornamentate (pl. IV/15, 16, 17—19).

În afară de oale, se găsec în număr destul de mare și ulcele, deosebindu-se de primele adesea numai prin dimensiuni. La ulcele și partea interioară a buzei este ornamentată prin creștături sau incizii făcute cu

⁶⁴ Caracteristicile formelor și decorului olăriei folosite de populațiile nomade le-am stabilit prin comparație cu materialul ceramic atribuit acestora de la Taman și Sarkel-Belaja-Beja, pe care l-am putut consulta prin bunăvoința prof. B. A. Ribakov și S. A. Pletneva.

⁶⁵ Cf. Gh. Ștefan și col., SCIV, III, 1952, fig. 10/17—19, 22, p. 358—376; idem, SCIV, IV, 1—2, 1953, fig. 8, p. 246; idem, SCIV, V, 1—2, 1954, fig. 12, p. 174.

bețișorul (pl. IV/6—10,21). Alte forme caracteristice pentru acest nivel de locuire sînt străchinile tronconice cu fundul evazat (pl. IV/2) și opaițele de diferite tipuri. Cele mai răspîndite forme de opaițe cunoscute de noi sînt acelea în formă de tigaie mică cu cioc (pl. IV/3) și cele în formă de castronaș cu buza răsfrîntă în interior, unele și cu urechiușe laterale în formă de semicerc și perforate la mijloc (pl. IV/4).

Asemenea oale, ulcele și opaițe au fost descoperite la Sarkel-Belaia Veja pe Donul inferior și la Taman, unde au fost datate în sec. X—XI și atribuite populațiilor nomade⁶⁶. Prin analogie cu materialele de la Sarkel și Taman, atribuim și noi această ceramică tot unor populații nomade.

Unele tipuri de vase, cum sînt, de exemplu, opaițele în formă de tigaie cu plisc, pot fi urmărite pînă în Asia Centrală. În R.S.S. Kirghiză pe valea rîului Ciu ⁶⁷ și în alte regiuni învecinate, aceste tipuri de vase sînt datate în sec. IX—X. La Sarkel-Belaia-Veja și Taman se datează în sec. X—XI, iar la Garvăn, și în general pe Dunărea inferioară în sec. XI—XII. La Sarkel-Belaia-Veja, Taman și Garvăn, data apariției acestor opaițe coincide cu data apariției nomazilor tîrzii de origine turcă în aceste localități. Astfel diferența de datare a acestor vase în diferite regiuni indicate mai sus se explică prin diferența timpului de pătrundere a populației nomade, purtătoare ale acestei culturi, în regiunile respective.

În locuința 37 A și în celelalte locuințe de acest fel, alături de ceramica grosolană prezentată mai sus, se găsește și ceramică de calitate mai bună, lucrată pe o roată mai avansată. Ea provine fără îndoială din anumite centre de olărie și o încadrăm în grupa a șasea. Formele caracteristice sînt urcioare cu corpul destul de bombat, cu gura rotundă sau trilobată, oale cu corpul oval, avînd una sau două torți, urcioare cu două torți etc. Ornamentul acestor vase constă mai ales din benzi de linii în val, trasate regulat, ghirlande, iar la unele vase partea inferioară este ornamentată prin lustruire (pl. IV/22—26). Nu putem să facem în cadrul lucrării de față o analiză mai amănunțită a acestei categorii de vase și nici să răspundem la întrebarea dacă ele sînt legate sau nu de vreă grupă etnică; trebuie însă să relevăm faptul că unele din aceste forme, mai ales oalele cu cîte una sau două torți, s-au păstrat în ceramica romînească din toată epoca feudală și chiar în ceramica sătească contemporană.

Pe baza analizei minuțioase a ceramicii din așezarea de la Garvăn (Bisericuța), am ajuns la concluzia că aci avem de-a face cu o populație amestecată. Procentul diferitelor populații care intrau în componența etnică a așezării variază de la un nivel de locuire la altul. Concluziile definitive în ceea ce privește apartenența etnică a așezării nu se pot trage în cazul de față numai pe baza ceramicii, întrucît aci avem de-a face cu un amestec de populații care au coexistat vreme mai îndelungată, și în acest timp diferitele grupuri etnice au împrumutat unele de la altele formele ceramice și motivele ornamentale. Din această cauză, în judecarea

⁶⁶ Informații primite de la S.A. Pletneva.

⁶⁷ Săpăturile lui L. R. Kizlasov (materialul nepublicat).

apartenenței etnice, trebuie să avem în vedere întregul complex arheologic în care se găsește ceramica.

Astfel, ținând seama de tipul de locuință⁶⁸, cât și de celelalte materiale caracteristice din așezarea de la Garvăn, se poate afirma că în nivelele inferioare de la sfârșitul sec. IX și sec. X, corespunzătoare locuințelor 37 D și 37 C, predomină o populație slavă de sud, amestecată cu un anumit procent de populație protobulgară care încă nu a fost pe deplin asimilată de populația slavă. Existența elementului slav la Garvăn se poate urmări (mai ales pe baza tipului de locuință) până în nivelele mai noi din sec. XII. Nu putem spune până cînd mai persistă elementul protobulgar alături de cel slav. De asemenea rămîne încă nerezolvată problema existenței în așezare a unei populații romanice sau vechi romînești. Pe baza materialului cunoscut și cercetat de noi, nu se poate trage o concluzie definitivă în ceea ce privește problema dacă anumite forme ceramice moștenite din epoca romano-bizantină au ajuns aci prin intermediul unei populații romanice care conviețuia cu populația slavă în cuprinsul așezării, sau ele au fost împrumutate de populația slavă de la Garvăn, de la populația romanică din regiunile învecinate.

În cuprinsul locuinței 37 C (datată la mijlocul și în a doua jumătate a sec. X) a apărut un fragment de amforă kieveană pătruns în Dobrogea, după părerea noastră, în timpul expediției lui Sviatoslav.

Începînd cu a doua jumătate a sec. X (nivelul de locuire corespunzător locuinței 37 C), în compoziția etnică a acestei așezări vor intra și nomazi pecenegi⁶⁹. În nivelul de locuire corespunzător locuinței 37 B se constată o înmulțire a elementelor caracteristice culturii nomado-pecenege. Din observațiile făcute pînă acuma în așezarea de la Garvăn (Bisericuța), nu se cunoaște o grupare de materiale specifice culturii nomade într-o anumită parte a așezării, despre care să putem presupune că a fost locuită de aceștia, ci peste tot găsim aceleași elemente amestecate ca și în sectorul D. Acest lucru ne face să credem că, la sfârșitul sec. X și mai ales în prima jumătate a sec. XI, pecenegii pătrunși în dreapta Dunării, cu ocazia atacurilor date împotriva imperiului bizantin, conviețuiesc cu populația sedentară, îmbogățind inventarul ceramic cu noi forme de vase și motive ornamentale.

După părerea noastră, decăderea tehnică a olăritului în cea de-a doua jumătate a sec. XI și la începutul sec. XII, constatată în nivelul de locuire corespunzător locuinței 37 A, se datorește marelui atac al uzilor din anul 1065, despre care amintesc o serie întregă de izvoare scrise din acel timp⁷⁰. În timpul acestui atac s-a refugiat spre sud populația regiunilor periclitate. O mică parte din populație însă a rămas pe loc, sau s-a

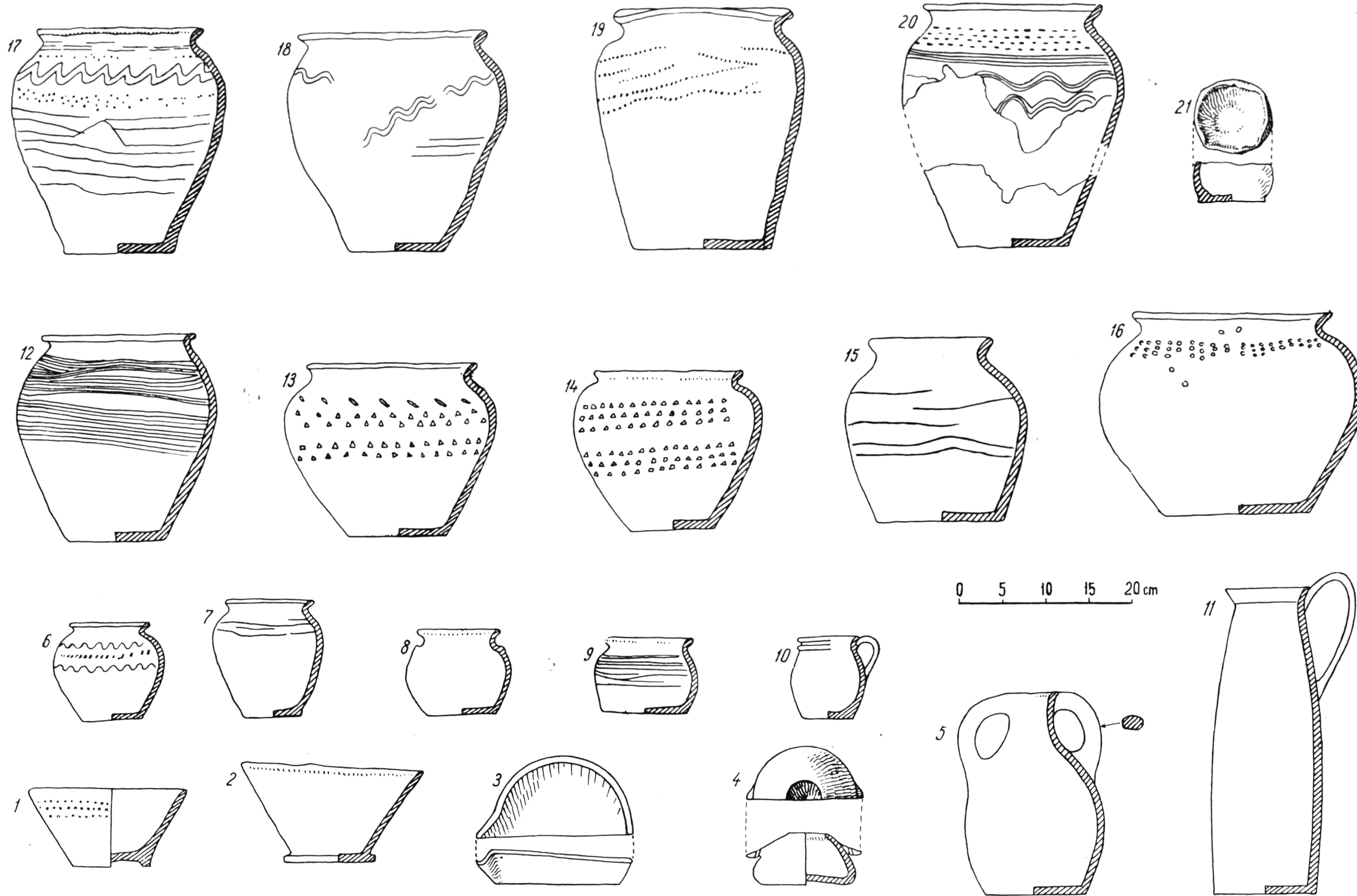
⁶⁸ Semibordeile avînd cuptoare de piatră într-un colț, de tipul celor de la Garvăn, sînt cunoscute la triburile slave ce locuiau în regiunea de silvostepă pe teritoriul U.R.S.S., în sudul R.P.Polone, în R.Cehoslovacă și în R.P.Bulgaria.

⁶⁹ În afară de ceramică, prezența acestora este dovedită și prin vîrfurile de săgeți de os și fragmentele de arcuri specifice populațiilor nomade tirzii : pecenegi, cumani.

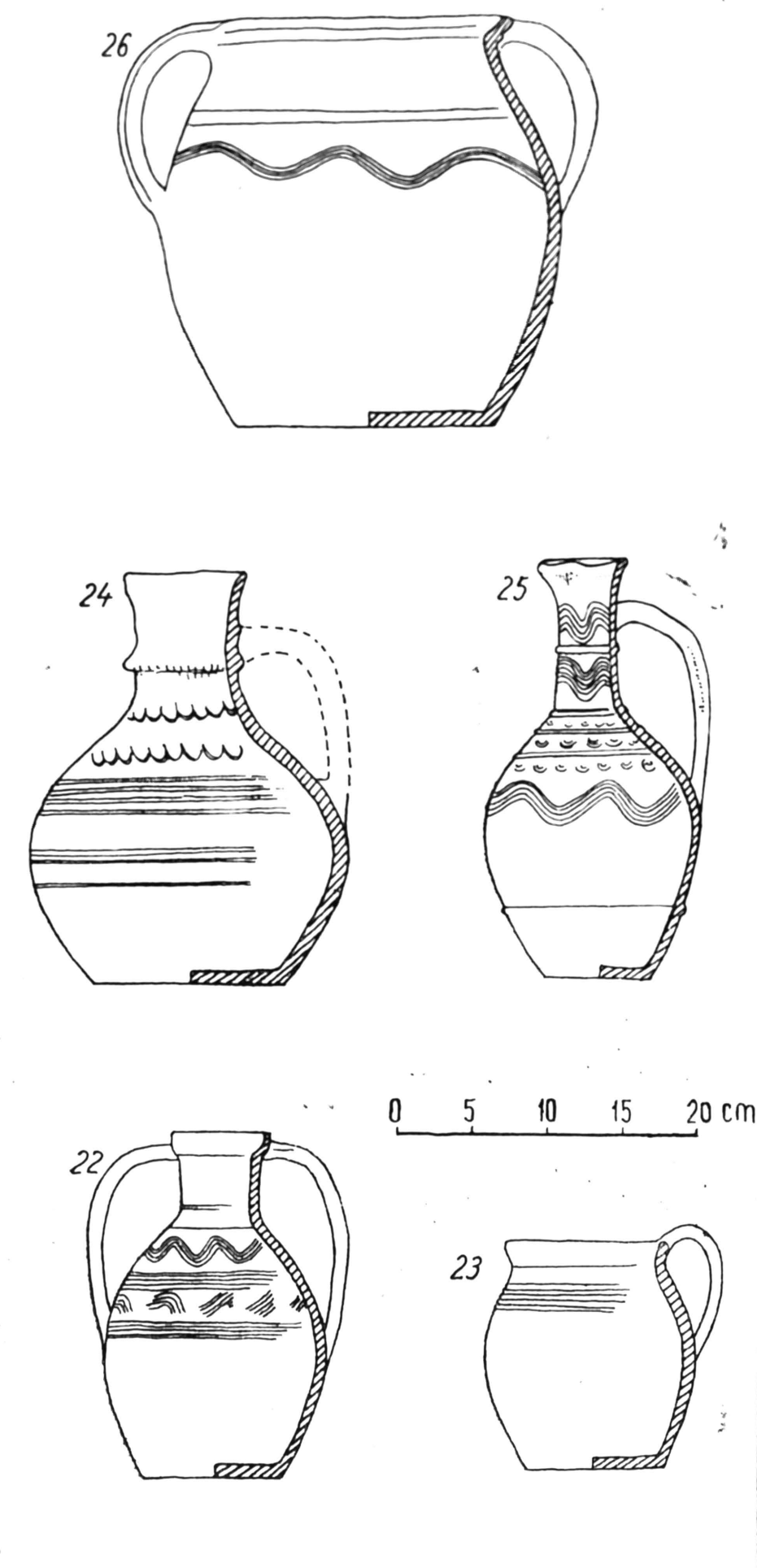
⁷⁰ Mihail Attaliates, *Historia*, Bonn, 1853, p.83; I. Skylitzes, *Excerpta ex brevuario historico*, in „Cedren Historiarum compendium”, Bonn, 1839, vol. II, p. 654 – 657; I. Zonaras, *Epitome Historiarum*, Bonn, 1897, vol. III, p. 678 – 679.

Nivelul locuinței 37 a

A doua jumătate a sec. XI și prima jumătate a sec. XII

Grupa 5 a

Grupa 6 a

întors la vechile locuințe după ce a trecut pericolul și a continuat să trăiască mai departe aici, conviețuind cu populația nomadă, care va trece cu timpul la viața sedentară⁷¹. Această continuitate de populație de la nivelele de locuire mai vechi la nivelul de locuire din sec. XI—XII, ne este dovedită mai ales prin păstrarea aceluiași tip de locuințe ca și în nivelele de locuire anterioare și într-o mai mică măsură prin ceramică, ea conținând numai unele forme și motive ornamentale întâlnite în nivelele de locuire mai vechi, care au fost executate într-o tehnică mult mai primitivă.

În secolul XII a avut loc un nou incendiu care a distrus în întregime așezarea, provocat de o altă populație nomadă, sosită în regiune, foarte probabil cumanii. Unele urme arheologice datînd după incendiul din secolul XII, descoperite mai mult sporadic în cuprinsul așezării : oale grosolane, ulcele cu gura pătrată, precum și un opaiț în formă de cupă avînd trei pliscuri (pentru fitil), trebuie puse în legătură cu noii veniți⁷².

O populație amestecată trebuie să presupunem și pentru alte așezări de caracter nesătesc din Dobrogea : Isaccea, Măcin, Iglița (cetatea de vest), Capidava și altele. Stabilirea elementului etnic dominant din aceste așezări însă va putea fi precizat numai în urma studierii întregului material și ținînd seama de situația locală specifică a fiecărei așezări în parte. Datele obținute pe baza studierii ceramicii, care ne arată că în toate aceste așezări avem de-a face cu un amestec de populație, sînt confirmate și de izvoarele istorice.⁷³

În Transilvania este documentată în sec. X—XI o grupă ceramică cunoscută după observațiile făcute de K. Horedt, mai ales în jurul orașului Alba-Iulia⁷⁴. Această grupă, pe care o numim de tip Ciugud, se caracterizează mai ales prin decor în alveole făcute cu pieptenele sau mai rar prin gropițe executate cu bețișorul sau roțița cu dinții mari, în jurul gîtului, combinate cu linii orizontale ce acopăr tot corpul vasului. Trebuie să amintim și un fragment ceramic găsit la Petrești, provenind dintr-o oală ornamentată pe gît cu o linie în val trasată regulat cu bețișorul

⁷¹ Această ipoteză formulată de noi s-a confirmat în cursul săpăturilor din anul 1956, atît prin observațiile prof. Gh. Ștefan, cit și ale noastre, constatîndu-se că nivelul de locuire al așa-numitelor bordeie arse cu ceramică grosolană din a doua jumătate a sec. XI și din prima jumătate a sec. XII se restrînge numai în interiorul cetății, fiind răspîndit pe o întindere mult mai mică decît nivelele de locuire anterioare.

⁷² Cf. SCIV, III, 1952, fig. 10/1—4, p. 358. La acestea se mai adaugă o ulcică cu toartă avînd gura pătrată, descoperită de prof. Gh. Ștefan în sectorul D în stratul de pămînt posterior nivelului de locuire corespunzător locuinței 37 A.

⁷³ Cedren ne informează, pe la mijlocul sec. XI, că la Dunărea de jos „neamurile se amestecau unele cu altele”, cf. *Historia*, Bonn, 1839, vol. II, p. 599, rîndurile 21 -- 22, iar în a doua jumătate a sec. XI, M. Attaliates numește populația de la Dunărea de jos „pe jumătate barbară” și „gloată amestecată din toate limbile”; *Historia*, Bonn, p. 204, rîndurile 19 — 21.

⁷⁴ K. Horedt, *Cercetări în regiunea Teiuș*, în „Materiale”, I, p. 814 — 815 și fig. 14, p. 813; idem, *Ceramica slavă ...*, pl. III/5—6. 9—11; pl. XII/10.

deasupra liniilor orizontale.⁷⁵ Fragmentul se aseamănă cu ceramica de tip Chirnovi din Cîmpia Romînă.

Prin analogie cu descoperirile similare de la sud de Carpați, complexe de tip Ciugud pot fi datate în sec. X și în prima jumătate a sec. XI, deci o parte din ele se încadrează în perioada dinaintea de pătrunderea ungarilor în centrul Transilvaniei și pot fi atribuite populației slavo-romîne.

Alte descoperiri din Transilvania sînt cunoscute la : Morești, Moldovenesti, Lechința de Mureș, Alba-Iulia⁷⁶, de care se mai leagă și o serie de descoperiri întîmplătoare de la Orșova, Mehadia, Periam, Sintimreu, Oradea și altele.

Între formele întîlnite predomină oala fără toartă, iar alături de aceasta se întîlnesc destul de des oalele scunde, ploști și căldări de lut. Pe oale, decorul constă din linii orizontale simple sau asociate cu una sau mai multe benzi de linii în val în jurul gîtului. Mai rar se întîlnesc linii și benzi de linii în val încălecate, trase pe tot corpul vasului, împunsături, ornamentul în formă de ghirlande mărunte în jurul gîtului, ornamentul executat cu roțița și altele⁷⁷. Spre deosebire de valea Dunării, decorul cu roțița nu se găsește în combinație cu alte ornamente. Căldările au pe corp linii orizontale sau o linie în val trase imediat sub buză⁷⁸. Alte căldării sînt neornamentate.

Ca punct de plecare pentru încadrarea cronologică a acestei ceramici, K. Horedt a luat cimitirele de la Moldovenesti, contemporane cu așezarea de acolo⁷⁹, datate, prin monede maghiare, unul în sec. XI, iar al doilea la sfîrșitul sec. XI și în prima jumătate a sec. XII⁸⁰. Complexele din care provine această ceramică se deosebesc între ele în ceea ce privește tipul de așezare și tipul de locuință⁸¹, ceea ce ne face să credem că ceramica din sec. XI—XII, prezentată pînă acum, se leagă de diferite grupuri etnice ce locuiau în acel timp pe teritoriul Transilvaniei : populația romînească, în unele regiuni populația maghiară și eventual rămășițele populației slave. Datele de care dispunem pînă în prezent nu ne permit o separare a caracteristicilor în privința ceramicii, dar o dată cu intensificarea cercetărilor, acest lucru va apare fără îndoială evident.

Trebuie să subliniem faptul că în secolele XI—XII și mai ales în sec. XII, în Transilvania procesul de asimilare al slavilor era pe sfîrșite. Din această cauză unele complexe arheologice care păstrează încă elemente de cultură materială slavă nu pot fi puse întotdeauna în legătură din punct

⁷⁵ Idem. *Ceramica slavă ...*, pl. III/15.

⁷⁶ K. Horedt și col., *Șantierul „Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj”*, SCIV, III, 1952, p. 318 — 344 ; idem, *Șantierul Mureș*, SCIV, IV, 1 — 2, 1953, p. 275 — 306 ; idem, *Șantierul arheologic Morești*, SCIV, V, 1 — 2, 1954, p. 199 — 226 ; idem, *Șantierul arheologic Morești*, SCIV, VI, 3 — 4, 1955, p. 643 — 656.

⁷⁷ Cf. SCIV, III, 1952, fig. 4/1 — 11, p. 319 ; fig. 8/1 — 4, 10 — 22, p. 325 ; fig. 18/1 — 22, p. 339 ; SCIV, V, 1 — 2, 1954, fig. 10, p. 218.

⁷⁸ SCIV, III, 1952, fig. 4/10, p. 319 ; fig. 8/5, 6, 8, 9, p. 325.

⁷⁹ K. Horedt, SCIV, III, 1952, p. 338.

⁸⁰ K. Horedt, *Cetatea de la Moldovenesti*, în „*Din activitatea muzeelor noastre*”, vol. I, Cluj, 1955, p. 116 — 120 ; cf. și SCIV, VI, 3 — 4, 1955, p. 662 — 667.

⁸¹ La Morești locuințele au cuptoare de piatră, pe cînd la Lechința de Mureș sînt amintite vetre ; cf. SCIV, III, 1952, p. 327. E posibil ca aceste locuințe cu vetre să aparțină populației romînești.

de vedere etnic cu o populație slavă. Aceste complexe pot aparține populației românești, care, prin conviețuirea cu slavii, a asimilat elementele slave sau pot aparține populației maghiare, pătrunsă din Cîmpia Pannonică și avînd de asemenea în cultura sa materială și elemente slave.

Unele forme de vase și motive ornamentale, cum sînt oalele fără toartă, cu umerii despărțiți de gît prin „prag”, ornamentul în formă de „ghirlande” mărunte sau împunsături executate cu bețișorul în jurul gîtului, asociate cu linii orizontale, indică și prezența unor populații nomade (pecenegii) pe teritoriul Transilvaniei⁸².

Pe teritoriul Moldovei, descoperirile dintre sec. X—XII sînt puține. Între acestea menționăm grădiștea de la Fundul Herței⁸³.

Materialele scoase la iveală pînă acum din această grădiște se încadrează mai ales în perioada de la sfîrșitul sec. IX și sec. X. Ceramica de aci se caracterizează prin oale piriforme, ornamentate cu linii orizontale pe tot corpul, iar în jurul gîtului, una sau mai multe benzi de linii în val, linii oblice sau în zig-zag imprimate cu pieptenele și benzi de linii în val trase pe tot corpul vasului. Tipologic, această ceramică s-a dezvoltat din vasele de tip Praga prin forme intermediare lucrate la roata primitivă și datate în secolele VIII—IX⁸⁴. Atît după tipul de așezare în strînsă legătură cu așezările similare contemporane, din apusul R.S.S.Ucrainene, cît și după ceramică, acest complex poate fi atribuit slavilor răsăriteni.

Un alt complex arheologic de pe teritoriul Moldovei ce merită a fi amintit, este seliștea mai tîrzie de la Hlincea pe care, spre deosebire de seliștea din sec. VII—IX (Hlincea I), o numim Hlincea II⁸⁵. După asemănările pe care le are cu ceramica de la Echimăuți, Alcedar, Tarevka și Pepeni (R.S.S.Moldovenească)⁸⁶, putem data ceramica descoperită aci în sec. X—XII. La Hlincea există și urme de viață mai noi, probabil din sec. XIII—XV.

Ceramica din sec. X—XII prezintă trăsături amestecate, pe de o parte unele specifice ceramicii slave din așezările contemporane de pe teritoriul R.S.S.Moldovenești, pe de altă parte caracteristice populațiilor nomade (ornamentul compus din linii în val făcute cu bețișorul și trase neregulat, oalele cu umărul separat de gît printr-un „prag” și creștăturile pe buze). Elementele atribuite populațiilor nomade pot fi puse în legătură, după părerea noastră, cu pecenegii și mai tîrziu eventual cu cumanii.

În complexul „Hlincea II” se întîlnesc destul de des fragmentele de căldări de lut aparținînd tipului cu buza subțire întocmai ca a oalelor,

⁸² G. Cedren ne informează pe la mijlocul sec. XI, că „pecenegii trăiesc dincolo de Dunăre (Ister) de la rîul Boristhene pînă la Pannonia”: *Historiarum Compendium*, Bonn, 1878, p. 641.

⁸³ C. Ambrojevici și R. Popovici, *Zur vorgeschichtlichen und Mittelalterlichen Vergangenheit des Bezirkes Dorohoi, Dacia*, IX—X, 1945, p. 118—121, fig. 3, p. 119 și fig. 4, p. 120.

⁸⁴ cf. SCIV, VI, 3—4, 1955, fig. 3/3—4, p. 691; H. Dumitrescu, *La station préhistorique de Horodiștea sur le Prouth, „Dacia”*, IX—X, 1945, p. 153 și fig. 13, 19/p. 148.

⁸⁵ M. Petrescu-Dîmbovița șicol., SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 312—332; idem, SCIV, V, 1—2, 1954, p. 240—245. Ceramica acestei seliști am putut-o vedea aproape în întregime prin bunăvoința tov. M. Petrescu-Dîmbovița.

⁸⁶ Informații primite de la G. B. Feodorov, care a săpat așezările mai sus-amintite.

cunoscute în cultura Saltovo-Maiat̃k, cît și tipul cu buza țeșită orizontal. Cercetările de pînă acum nu ne-au putut clarifica dacă aceste vase au pătruns aici numai cu populații venite din răsărit înainte de sec. X sau și mai tîrziu în sec. X și în secolele următoare, cu populații venite din sud de pe valea Dunării.

Trebuie să menționăm faptul că aceste căldări nu puteau fi aduse de pecenegi sau de cumani, întrucît în nivelele de locuire atribuite lor de la Sarkel și Taman ele nu sînt documentate⁶⁷. De asemenea nu se întîlnesc nici în așezările slave din sec. X — XII de pe teritoriul R.S.S.Moldovenesti⁶⁸. În cazul cînd s-ar putea dovedi pătrunderea lor din sud, putem crede că ele au fost aduse aici mai ales de o populație veche romînească, care a putut împrumuta aceste vase prin relațiile cu populația bulgară sau slavo-bulgară de pe valea Dunării și din Peninsula Balcanică.

Datele de care dispunem pînă în prezent nu ne permit să tragem concluzii definitive cu privire la apartenența etnică a seliștii Hlincea II, cu atît mai mult cu cît nu ne sînt suficient de bine cunoscute celelalte elemente ale complexului arheologic din care face parte această ceramică.

Pe baza studiului ceramicii din sec. VI — XII de pe teritoriul R.P.R. credem că se pot trage următoarele concluzii de ordin mai general :

1. Cea mai răspîdită formă de vas din perioada amintită este oala fără toartă. Unele tipuri de oale s-au dezvoltat din forme dacice sau romane provinciale, altele au pătruns pe teritoriul țării noastre cu populația migratoare (slavii, bulgarii, ungurii etc.).

2. Ornamentul cel mai răspîdit este cel în formă de valuri alcătuit din linii izolate sau benzi de linii, singur sau uneori asociat cu linii orizontale. Acest ornament s-a răspîdit pe un teritoriu foarte vast, ca un fel de modă. *De aceea ceramica nu poate fi atribuită unei populații sau alteia numai pe baza ornamentului în val.* Pentru a stabili dacă o oală aparține tipului slav, tipului Saltovo, sau unor tipuri locale etc., trebuie să avem în vedere, în primul rînd elementele formei vasului, și anume : profilul buzei, forma gîtului, forma corpului, raportul dintre diametrul fundului vasului și diametrul buzei, între înălțime și diametrul maxim, precum și poziția diametrului maxim (dacă este la mijlocul vasului, în regiunea umerilor sau în partea lui inferioară).

3. În regiunile sau așezările unde avem de-a face cu o populație amestecată din punct de vedere etnic și unde are loc un proces de asimilare a unei populații de către o altă populație, diferitele grupuri etnice împrumută unele de la altele formele ceramice și motivele ornamentale. De asemenea între ceramica specifică unui grup etnic și ceramica specifică altui grup etnic au loc încrucișări, dînd naștere la forme noi hibride. În asemenea situații, apartenența etnică nu poate fi hotărîtă numai pe baza ceramicii, ci trebuie avut în vedere întregul complex arheologic din care ea face parte (tipul de locuință, ritul de înmormîntare, armele, podoabele etc.).

⁶⁷ Cf. mai sus, nota 60.

⁶⁸ Informații G. B. Feodorov și G. D. Smirnov.

În lucrarea de față am prezentat numai câteva dintre complexele arheologice din sec. VI—XII, dar în afară de acestea mai există și altele, care din diferite motive nu au putut fi tratate acum și asupra cărora vom reveni cu alt prilej.

Pînă în prezent cercetările cu privire la problemele legate de sec. VI—XII s-au concentrat numai în anumite părți ale țării, mai ales pe văile râurilor mari (valea Dunării, valea Prutului, valea Mureșului și a Someșului), sau în regiunile din imediata lor apropiere, adică tocmai în acele regiuni care au constituit totdeauna *drumul de trecere* al populațiilor migratoare (slavi, bulgari, unguri, pecenegi, cumani); de aceea în aceste regiuni, în mod firesc avem o cultură materială foarte amestecată. Restul teritoriului țării a fost puțin cercetat, iar anumite regiuni nu au fost cercetate de loc. Din această cauză, în momentul de față noi nu putem avea o imagine clară asupra dezvoltării culturii materiale din acest timp în ansamblul ei, și în consecință nu ne poate apare clar nici felul în care s-a dezvoltat cultura materială a populației vechi românești.

M. CHIȘVASI-COMȘA

ИСТОРИЧЕСКИЕ ВЫВОДЫ НА ОСНОВАНИИ ИССЛЕДОВАНИЯ КЕРАМИКИ VI—XII ВЕКОВ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Одним из мало изученных периодов истории Румынии является период от падения римской империи до образования Румынских княжеств. При решении связанных с этим периодом вопросов зарождения и развития феодальных отношений, а также вопроса об этногенезе румынского народа, ведущее место занимают и данные археологических раскопок, в том числе керамика, тщательное изучение которой хотя бы частично поможет выяснить указанные вопросы.

В настоящей работе автор излагает некоторые выводы, вытекающие из исследования керамики комплексов, датированных VI—XII вв.

Могильник с трупосожжением в Сэрата Монтеору (раскопки проф. И. Нестора) датируется VII в., возможно, и второй половины VI в. Судя по обряду погребения его связывали со славянами. Керамика могильника представляет аналогии с урнами (сосудами) типа Прага, известными на территории Чехословацкой Республики и Польской Народной Республики, а также СССР (долина реки Припяти и бассейн Верхнего Днепра).

Керамика типа Прага встречается еще на территории РНР в Балте Верде, на территории и вокруг Бухареста, в Сучаве (Шипоте) и Тыргул Секуеск.

Судя по обряду захоронения (трупосожжение), группа погребений в Балта Верде (раскопки Д. и И. Берчиу) конца VII в. и могильник

в Сату Ноу (раскопки Б. Митри) VIII в. и начала IX в., по мнению автора, также принадлежали славянам.

На основании обнаруженной в этих могильниках керамики можно утверждать, что речь идет о проникновении в VII—VIII вв. на Балканский полуостров и в долину Дуная пришедших с запада славян.

На основании изучения керамики из могильников в Монтеору Балта Верде и Сатул Ноу можно установить что путь развития славянской керамики к югу от Карпат аналогичен с эволюцией гончарного производства в заселенных славянами районах (Словакия, Моравия, Богемия и т. д.).

Керамика типа Глинча, найденная в Молдове (раскопки М. Петреску-Дымбовица и поверхностные исследования, проведенные коллективом Ясского археологического музея) и датируемая периодом от VII в. до середины IX в., в основном связана с керамикой аналогичных поселений западной части Украинской ССР, северной половины Молдавской ССР и Молдовы; вероятно, область ее распространения, по долине Прута, доходила до Нижнего Дуная и до Дьежови Лоза близ Сьлистрии (НР Болгария). Автор вообще связывает культуру Глинча с некоторыми восточно-славянскими племенами, однако, в керамике сказываются и специфические черты кочевников. Вероятно, авары были теми кочевниками, с которыми восточные славяне входили в это время в соприкосновение.

Комплексы IX—X вв., характеризующиеся сосудами нормального обжига (красные или из белой глины) и томленного обжига по технике и орнаментации керамики, подразделяются на группы: Камена, Мирча Водэ, Гряке и Дэмэройя.

Автор датирует комплексы в Себеше и Бландиане первой половиной и серединой IX века. По погребальному обряду, аналогичному отмечаемому в могильниках в Нови Пазар, Попине, Плишке и др. в Народной Республике Болгария устанавливается протоболгарская принадлежность указанных комплексов.

Несомненно, что вместе с протоболгарами в Трансильванию проникли и славяне, оставившие за собой славянскую топонимию, — названия, оканчивающиеся на град — Мойград, Целиград, Бэлград, — а также романское население, усилившее романский элемент в Трансильвании.

Мадьярские могилы X века в Клуже и Бихарии содержат керамику, формы и орнаментация которой напоминают керамику типа Салтово; это наводит на мысль, что мадьяры заимствовали указанную керамику у носителей культуры Салтово, с которыми они соприкасались во время пребывания в Леведии, и занесли ее дальше на запад. Керамику типа Салтово-Маяцк могли занести на запад и кабары, осевшие вместе с венграми в Ателькузе.

На основании детального изучения керамики сектора D поселения в Гарвэне (Бисерикуца), автор приходит к выводу, что в этом поселении речь идет о смешанном населении. Процент различных народностей, входивших в этнический состав, колебался. В более древних

слоях (жилища 37 D и 37 C) конца IX века и X века большинство населения состояло из южных славян и определенного процента протоболгар, еще не ассимилированных славянским населением. Славянское население продолжало обитать и в последующих веках. Еще не удалось уточнить в какой мере в этнический состав населения вошло романское или древнерумынское население. В жилище 37 C (второй половины X века) был обнаружен фрагмент киевской амфоры, связанной с проникновением сюда восточных славян во время похода Святослава. Со второй половины X в. в этнический состав населения в Гарвэне входят и печенеги, обитавшие вместе с оседлым населением. Изучение керамики дает возможность проследить непрерывное умножение кочевников по мере приближения ко второй половине XI в. и первой половине XII в.

Группа керамики типа Чугуд, особенно распространенной в окрестностях города Алба Юлия, представляет сходство с керамикой долины Дуная; ее можно датировать X в. и первой половиной XI в. Значительная часть этой керамики относится к периоду, предшествовавшему проникновению венгров в центр Трансильвании, и ее можно связать со славяно-румынским населением.

Хотя керамика XI—XII вв., характерная для поселений Морешти, Молдовенешти, Лекинца де Муреш и обнаруженная также в других местностях Трансильвании, еще сохраняет славянские черты в XI и особенно XII вв., ее не всегда можно связать со славянами. Сохраняемый ею славянский характер объясняется ассимиляцией славянского населения, с одной стороны, с румынским, а с другой — с мадьярским населением.

На территории Молдовы упоминается городище IX—X вв. в Фундул Херций, связываемое с восточными славянами. Керамика этого городища развилась из сосудов типа Прага через переходные формы, сделанные на примитивном гончарном круте (Глинча I, Городиштя).

Не удалось с достоверностью определить этнической принадлежности селища X—XII вв. Глинча II.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Гарвэн. Сектор D. Фрагменты керамики из полуземлянки 37 (конец IX в. и первая половина X в.).

Рис. 2. — Гарвэн. Сектор D. Фрагменты керамики из полуземлянки 37 C (середина и вторая половина X в.).

Рис. 3. — Гарвэн. Сектор D. Фрагменты керамики из полуземлянки 37 C (середина и вторая половина X в.) и полуземлянки 37 B (первая половина и середина XI в.).

Рис. 4. — Гарвэн. Сектор D. Сосуды жилищного горизонта, соответствующего полуземлянке 37 A (вторая половина XI в. и первая половина XII в.).

QUELQUES CONCLUSIONS D'ORDRE HISTORIQUE RÉSULTANT DE L'ÉTUDE DE LA CÉRAMIQUE DES VIe — XIIe SIÈCLES

(RÉSUMÉ)

L'une des périodes les moins connues de l'histoire roumaine est celle qui s'étend de la chute de l'empire romain à la constitution des voïvodats roumains. Pour la solution des questions que soulève cette période, telles que celle de la naissance et du développement des relations féodales, ainsi que celle de l'éthnogénèse du peuple roumain, une place de choix revient aux recherches archéologiques et, parmi celles-ci, la céramique, dont l'étude minutieuse permet d'éclaircir ces problèmes, au moins en partie.

Le présent travail renferme certaines conclusions auxquelles l'auteur est parvenu par l'étude de la céramique de différentes stations datant des VIe — XIIe siècles.

Le cimetière à incinération de Sărata Monteoru, fouillé par le professeur I. Nestor, remonte au VIIe et peut-être à la deuxième moitié du VIe siècle. Le rite funéraire observé l'a fait attribuer aux Slaves. La céramique rencontrée dans cette nécropole offre des analogies avec les urnes (vases) du type Prague, connues en Tchécoslovaquie, Pologne et U.R.S.S. dans la vallée du Pripet et le Haut-Dnieper.

La céramique du type Prague se trouve également sur le territoire de la Roumanie, à Balta Verde, à Bucarest et dans ses environs, à Suceava (Șipote) et à Tîrgul Secuiesc.

Le groupe de tombes de Balta Verde (fouilles D. et I. Berciu), de la fin du VIIe siècle, ainsi que le cimetière de Satu Nou (fouilles B. Mitrea) du VIIIe siècle et peut-être du début du IXe, ont également été attribués aux Slaves par les archéologues, en raison du rite funéraire (incinération).

La céramique trouvée dans ces cimetières permet d'affirmer que l'on se trouve en présence d'une pénétration dans la Péninsule balcanique et la vallée du Danube, au cours des VIIe et VIIIe siècles, de tribus slaves, venues de l'Ouest.

Grâce à la poterie découverte dans les nécropoles de Monteoru, Balta Verde et Satu Nou, on peut déterminer l'évolution de la céramique slave au Sud des Carpates. Cette évolution est la même que dans les autres régions habitées par les Slaves (Slovaquie, Moravie, Bohême, etc.).

La céramique du type Hlincea, trouvée en Moldavie (fouilles M. Petrescu-Dîmbovița et recherches de surface du collectif du Musée archéologique de Jassy), datée depuis le VIIe siècle jusqu'au milieu du IXe siècle, se rattache en général à celle que l'on rencontre dans des stations analogues de la partie occidentale de l'Ukraine, de la moitié septentrionale de la République Socialiste Soviétique de Moldavie, ainsi qu'en Moldavie, s'étendant probablement par la vallée du Prut jusqu'au Bas-Danube, jusqu'à Djejovi Loza près de Silistra, en territoire bulgare. La

civilisation de Hlincea est généralement attribuée à des tribus slaves de l'Est, mais on retrouve également dans la céramique l'influence de certains éléments propres à des populations nomades. La population nomade avec laquelle les slaves orientaux entrèrent en contact en ce temps-là fut probablement celle des Avars.

Les ensembles caractérisés par la présence de vases cuits à une flamme oxydante (vases rouges ou en argile blanche) et de vases cuits à une flamme non-oxydante (de couleur cendrée) peuvent être divisés, selon la technique et la décoration, en groupes portant les désignations de Camena, Mircea Vodă, Greaca et Dămăroia.

Les ensembles de Sebeș et de Blandiana appartiennent à la première moitié et au milieu du IXe siècle. Leur rite funéraire, qui présente des analogies avec ceux des cimetières de Novi Pazar, Popina, Plisca, etc. (Bulgarie) permet de les attribuer aux Protobulgares.

Sans aucun doute, en même temps que les Protobulgares, les Slaves pénétrèrent également en Transylvanie. C'est de ces derniers que proviennent les toponymes terminés en — *grad* — Moïgrad, Ţeligrad, Bălgrad, ainsi que la population romanique, qui vint du même coup renforcer en Transylvanie l'élément romanique.

Les tombes magyares du Xe siècle, trouvées à Cluj et à Biharia, renferment une céramique dont les formes et la décoration ressemblent à celles de la poterie du type Saltovo, ce qui fait supposer que les Hongrois l'ont empruntée à la civilisation de Saltovo avec laquelle ils se sont trouvés en contact durant leur séjour dans la Levedia et qu'ils l'ont introduite ensuite vers l'Ouest. La céramique du type Saltovo-Maiatzk a également pu être apportée vers l'Ouest par les Cabares, une tribu bulgare-chazar, installés avec les Hongrois dans l'Atel-Kuz.

L'analyse détaillée de la céramique du secteur D des fouilles faites à Garvăn (Bisericuța—Dinogetia) entraîne l'auteur à conclure que la population de cet établissement était mêlée, le pourcentage des différentes peuplades qui la composaient variant d'un niveau d'habitation à l'autre. Dans les niveaux les plus anciens (habitations 37 D et 37 C), de la fin des IXe et au Xe siècles, la majorité de la population était constituée de Slaves du Sud et d'un certain pourcentage de Protobulgares que la population slave n'avait pas encore assimilés. On retrouve cette dernière dans les niveaux suivants. On n'a pas encore été en mesure de préciser la part qui revient à la population romanique (ou roumaine ancienne) dans la composition ethnique de l'établissement en question. On a découvert dans l'habitation 37 C (de la deuxième moitié du Xe siècle) un fragment d'amphore kievienne se rattachant aux Slaves orientaux, dont la pénétration avait eu lieu lors de l'expédition de Sviatoslav. A partir de la seconde moitié du Xe siècle, des Petchénègues entrent également dans la composition de la station archéologique de Garvăn, cohabitant avec la population sédentaire. La poterie permet de constater l'accroissement continu des éléments nomades, au fur et à mesure que l'on se rapproche de la seconde moitié du XIe siècle et de la première moitié du siècle suivant.

Le groupe de la céramique du type Ciugud, répandue surtout aux environs de la ville d'Alba Iulia, a des analogies dans la vallée du Danube et peut être daté du Xe siècle et de la première moitié du XIe. Cette poterie est pour une bonne part antérieure à la pénétration hongroise au cœur de la Transylvanie et peut être attribuée à la population slavo-roumaine.

Bien que la céramique datée des XIe—XIIe siècles, propre aux établissements de Moreşti, Moldovenesti, Lechința de Mureş, attestée ailleurs encore en Transylvanie, conserve encore certains caractères slaves au XIe et surtout au XIIe siècle, elle ne peut cependant pas être toujours mise en corrélation avec les Slaves. Les caractères slaves qu'elle conserve s'expliquent par l'assimilation de l'élément slave par la population roumaine, d'une part, par la population magyare, d'autre part.

Sur le territoire de la Moldavie il y a lieu de mentionner la „grădişte” de Fundul Herţii, des IXe et Xe siècles, attribuée aux Slaves orientaux. La céramique qu'on y rencontre dérive des vases du type Prague par des formes intermédiaires travaillées au tour à potier primitif (Hlincea I, Horodiştea).

Quant à la „selişte” (emplacement de village disparu) de Hlincea II, des Xe — XIIe, une identification ethnique certaine n'a pas été possible.

EXPLICATION DES FIGURES

Planche I. — *Garvăn*. Secteur D. Fragments céramiques provenant de la hutte-demi-souterraine 37 D (fin du IXe siècle — première moitié du Xe siècle).

Planche II. — *Garvăn*. Secteur D. Fragments céramiques trouvés dans la hutte-demi-souterraine 37 C (milieu et seconde moitié du Xe siècle).

Planche III. — *Garvăn*. Secteur D. Fragments céramiques provenant des hutte-demi-souterraine 37 C (milieu et seconde moitié du Xe siècle) et 37 B (première moitié et milieu du XIe siècle).

Planche IV. — *Garvăn*. Secteur D. Vases provenant du niveau d'habitation correspondant à la hutte demi-souterraine 37 A (seconde moitié du XIe siècle et première moitié du XIIe siècle).

Această denumire a fost înțeleasă pînă acum ca privind Dunărea: „*flumen de Vicina vel Danubium vel Danoia*”, așa cum harta nautică a genovezului Vesconte din 1327 numește fluviul înainte de desfacerea brațelor deltei¹¹. Acest lucru nu poate fi clintit. Dar credem că nici portulanul grec nu-i de disprețuit. Socotim că ambele documente nu pot însemna altceva decît că, întîi prin gura Chiliei (gura Licostomului) se mergea la Vicina (altfel denumirea amintită ar fi lipsită de înțeles). Aceasta înlătură însă părerea unor istorici că Vicina ar fi pe brațul Sf. Gheorghe, pe la Mahmudia, denumită Batesina într-o hartă din epoca Congresului de la Viena.

În al doilea rînd, Vicina nu a putut fi undeva pe brațul Chiliei, cum s-ar putea crede dacă nu am avea decît portulanul grec, ci doar pe acel braț ce mergea obișnuit acolo. Într-adevăr, harta din 1318 precum și aceea a lui Vesconte din 1327 înscriu denumirile *flumen de Vicina vel de Danubio*, sau *flumen de Vicina vel Danubium vel Danoia* înainte de desfacerea deltei.

Orașul Vicina trebuie deci căutat mai sus de începerea deltei. Unde? S-a propus Isaccea¹². Această părere o socotim bună. Iată de ce.

De la Galați pînă la Tulcea, bălți, popine, mlaștini mărginesc neconținut malurile Dunării, în afară de locul pe care se află Isaccea. Acolo este singurul punct de trecere din Bugeac în Dobrogea. Prin acest vad au trecut în decursul veacurilor nenumărate năvăliri ale feluritelor popoare^{12 bis}. Acolo, sau mai degrabă pe malul Bugeacului, era Oblucița¹³. De aceea acest punct strategic — întretăierea Dunării, a Dobrogei și a Bugeacului, în legătură și cu Marea Neagră — credem că era locul cel mai meritor pentru bogata Vicina, care putea astfel îndeplini în chipul cel mai lesnicios menirea sa de mijlocitoare și lacomă de cîștig a schim-

¹¹ *Ibidem*, p. 63.

¹² N. Grămadă, *op. cit.*, p. 26.

^{12 bis} În această privință dorim să stăruim și asupra unui loc din *Alexiada* (ed. B. Leib, vol. II, Paris, 1943, p. 81—82). Pomenind de înțelegerea încheiată pe la 1085 între niște „sciți” fugăriți de „sarmați” și căpeteniile de la Dunăre, Ana Comnena înseamnă că numele acestora din urmă erau Tatu (zis și Halis). Sesar și Satzas și că cel dintîi stăpînea Silistra (Dristra) iar ceilalți Vicina și alte locuri (τῶν Βιτιζιαν καὶ ἄλλων); după care ea mai adaugă știri că în urma acestei înțelegeri „sciții” au trecut Dunărea, apucîndu-se de prădăciuni. Reiese clar din acest text că fără voia lui Tatu, Sesar și Satzas, „sciții” nu ar fi putut trece Dunărea și că, prin urmare, orașele amintite erau așezate în puncte strategice (pe semne niște vaduri). Pentru Silistra, nu încapе îndoială, iar același rol pare să-i revină și Vicinei, ceea ce ne îmbie de asemenea a o așeza pe la Isaccea, singurul loc de trecere din Bugeac în Dobrogea. Împotriva noastră s-ar putea aduce asemănarea numelui lui Satzas cu acela al orașului Isaccea, cum credea N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité occidentale*, III, Bucarest, 1937, p. 82. Dar imposibilitatea fonetică a arătat-o M. Gyóni, *Zur Frage der rumänischen Staatsbildungen im XI. Jahrhundert in Paristrion*, Budapesta, 1944, p. 32.

¹³ În fața vechiului Noviodunum (Îngă Isaccea) s-au găsit urme antice (cf. R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*. București, 1938, planșa XLVII), pe locul Cartalului. Era firesc ca în fața Isaccei turcilor să fi avut și moldovenii un cap de pod la locul zis Vadul de la Oblucița. Pe hărțile cele mai vechi, Oblucița e așezată în apropiere de desfacerea brațelor Deltei, pe malul de miazănoapte al Dunării (cf. M. Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, II, București, 1938, harta nr. 43 a lui G. de Reichstorffer, Viena, 1541 și harta nr. 46 a lui Iacobo Castaldo din 1584). În schimb pe harta lui Dimitrie Cantemir din 1737, Oblucița (Obliciza) se află între Isaccea (Saczal) și Tulcea, ceea ce este desigur greșit; cf. G. Vâlsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, în ARMSI, seria III, t. VI, București, 1926, planșa I.